

Západočeská univerzita v Plzni

Právnická fakulta

Katedra mezinárodního práva

Diplomová práce

**NEPLATNOST A NEÚČINNOST PRÁVNÍCH
ÚKONŮ V INSOLVENČNÍM ŘÍZENÍ Z POHLEDU
RUSKÉ A ČESKÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY**

Elena Galaktionova

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Petr Dobiáš, Ph.D.

Plzeň 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Neplatnost a neúčinnost právních úkonů v insolvenčním řízení z pohledu ruské a české právní úpravy“, zpracovala sama. Veškeré prameny a zdroje informací, které jsem použila k sepsání této práce, jsou citovány v poznámkách pod čarou a jsou uvedeny v seznamu literatury.

V Plzni, dne 27. března 2012

.....

Elena Galaktionova

Poděkování

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala vedoucímu práce JUDr. Petru Dobiášovi, Ph.D. za odborné vedení při psaní této práce. Velký dík patří také mé mamě za její cenné rady a připomínky k této práci.

Obsah

Úvod	1
1. Vývoj institutu úpadku	4
1.1. Vývoj institutu úpadku v Ruské federaci.....	4
1.1.1. Konkurzní právo předrevolučního období	4
1.1.2. Konkurzní právo v období NEP (nové ekonomické politiky).....	5
1.1.3. Obnovení konkurzního práva v postsovětské době	6
1.2. Vývoj institutu úpadku v České republice	7
1.2.1. Právní úprava úpadkového práva do roku 1991	7
1.2.2. Vývoj zákona č. 328/1991, o konkurzu a vyrovnání.....	8
1.2.3. Vývoj právní úpravy insolvenčního zákona.....	9
2. Historie nastolení a vývoje institutu odporovatelnosti	11
2.1. Historie nastolení a vývoje institutu odporovatelnosti v Ruské federaci	13
2.1.2. Teorie ruských předrevolučních civilních právníků ohledně zpochybňování dlužníkových smluv	13
2.1.3. Tendence vývoje institutu napadení dlužníkových smluv v postsovětském úpadkovém zákonodárství.....	15
2.2. Historie nastolení a vývoje institutu odporovatelnosti v České republice.....	16
3. Důvody neplatnosti a neúčinnosti stanovené zákonem o úpadku	17
3.1. Důvody neplatnosti a neúčinnosti stanovené zákonem o úpadku dle úpravy v Ruské federaci	18
3.1.1. Neplatné a neúčinné právní úkony v insolvenčním řízení	18
3.1.2. Zvláštní důvody neplatnosti stanovené zákonem o úpadku	20
3.1.3. Podezřelý obchod	21
3.1.4. Právní úkony zvýhodňující jednoho věřitele na úkor jiných (právní úkon s upřednostněním)	24
3.1.5. Odporovatelnost právním úkonům v podobě plnění závazku	25
3.1.6. Odporovatelnost úkonům učiněným jinou osobou než dlužníkem	27

3.2. Důvody neplatnosti a neúčinnosti stanovené zákonem o úpadku dle úpravy v České republice	28
3.2.1. Neplatnost právních úkonů v insolvenčním řízení	28
3.2.2. Neúčinnost právních úkonů v insolvenčním řízení	29
3.2.3. Neúčinný právní úkon bez přiměřeného protiplnění	31
3.2.4. Neúčinnost zvýhodňujících právních úkonů	33
3.2.5. Neúčinnost úmyslně zkracujících právních úkonů	36
3.2.6. Neúčinný a neplatný právní úkon.....	37
3.3. Komparace právních úprav důvodů neplatnosti a neúčinnosti, stanovených zákonem o úpadku Ruské federace a České republiky.....	38
4. Postup při určení neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení	40
4.1. Postup při určení neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle úpravy v Ruské federaci	40
4.1.1. Osoby aktivně legitimované k podání návrhu na prohlášení neplatnosti	40
4.1.2. Lhůty a příslušnost soudů v řízení o prohlášení neplatnosti	41
4.1.3. Zvláštnosti odporovatelnosti jednotlivým právním úkonům dlužníka.....	43
4.1.4. Odporovatelnost právním úkonům dlužníka učiněným vůči právním nástupcům	43
4.1.5. Odmítnutí v dovolání se neplatnosti právních úkonů dlužníka.....	44
4.1.6. Odporovatelnost právním úkonům dlužníka po jeho likvidaci	44
4.2. Postup při určení neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle úpravy v České republice	45
4.2.1. Postup při určení neplatnosti právního úkonu	45
4.2.3. Postup při určení neúčinnosti právního úkonu	47
4.3. Komparace postupu při určení neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení v právních úpravách Ruské federace a České republiky	49
5. Důsledky neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení	50
5.1. Důsledky neplatnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle úpravy Ruské federace	50
5.1.1. Obnova závazků dlužníka vůči věřiteli	51

5.1.2. Obnova pohledávky věřitele vůči dlužníkovi	51
5.1.3. Solidární (majetková) a trestní odpovědnost řídících osob dlužníka	53
5.2. Důsledky neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle úpravy v České republice	57
5.2.1. Důsledky prohlášení neplatnosti právního úkonu	57
5.2.2. Důsledky prohlášení neúčinnosti právních úkonů.....	58
5.3. Komparace důsledků neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle právní úpravy Ruské federace a České republiky	60
Závěr	61
Bibliografie	65
Resume	69

„Je známo, jaké ztráty a škody z úpadků obecnému lidu, a zejména pak komerci se dějí, neboť z těchto se činí oslabení kreditů a zastavení kupectvu; a také spolehlivost a jmění každého obchodujícího se do pochyb uvádí, a nakonec množství bezvinných lidí do velkých ztrát a samé nuzoty přichází.“

Z projektu Stanov
platební neschopnosti r. 1740 (Ruské impérium)

Úvod

Smlouvy mají velký význam v občanském právu. Svědčí o tom alespoň to, že se denně na světě uzavírají stovky milionů smluv.¹ Smlouvy jsou jedním z nejrozšířenějších právních úkonů. O významu smluv lze mluvit již proto, že každý účastník civilního obratu vykonává „život podle práva“ především cestou uzavírání různých smluv. Například fyzické osoby denně uzavírají smlouvy, na základě kterých je jim prodáváno zboží, poskytovány služby a vykonávány práce. Tak to pokračuje v průběhu celého lidského života: od jeho narození až do samé smrti. Právní regulace smluv je jedním z nejdůležitějších úkolů soukromého (občanského) práva.

V občanském právu funguje princip smluvní svobody: platnosti jakýchkoliv smluv, které nejsou zakázány zákonem. V souvislosti s tím mají zvláštní význam požadavky, které klade zákon na platnost právních úkonů. Občanský zákoník Ruské federace ze dne 30. 11. 1994 № 51-Φ3 (dále jen „**ObčZ RF**“) v kapitole věnované smlouvám vedle uvedení pojmů, druhů a forem, věnuje také pozornost důsledkům prohlášení právních úkonů za neplatné. V nových ekonomických podmínkách nezdědka vznikají nové, dříve neznámé, struktury neplatnosti

¹ Pozn. aut.: údaje jsou převzaty ze zdroje Zelepukina, E. Formirovanie Ekonomičeskikh ponatij při izučenii geografii mirovogo hozajstva. Moskva : Grada. 2010, s. 10

právních úkonů. Ve vztahu k Rusku je to dáno především změnou politického systému, značným vědecko-technickým pokrokem a změnami v technické oblasti.

Veškeré úkony podnikatelských subjektů, spojené se vznikem, změnou nebo zánikem jejich práv a povinností, musí být vykonávány v naprostém souladu se zákonem, v opačném případě vznikají podmínky pro uznání těchto úkonů za neplatné.

O naléhavosti problematiky neplatnosti právních úkonů nejpřesvědčivěji hovoří statistika soudů. Například nárůst sporů o prohlášení právního úkonu za neplatný a o použití důsledků neplatných právních úkonů činí v praxi arbitrážních soudů 10–12% ročně.²

Neplatnost právních úkonů platebně neschopného dlužníka je nedílnou součástí moderního úpadkového zákonodárství. Jak dokazuje praxe soudů, úpadek je často používán jako nástroj majetkového limitu, mimo jiné také cestou uzavírání smluv (nejčasněji spojených s majetkovými převody) v očekávání úpadku a také jeho různých fázích. Rozšířenost těchto situací svědčí o krajní naléhavosti tohoto problému.

Neplatnost právních úkonů dlužníka je jedním z nejspornějších institutů úpadkového zákonodárství. Přitom je zjevné, že pochopení zvláštnosti sjednávání smluv v průběhu úpadku je nesmírně důležitá: jejich nedodržení má za následek neplatnost smlouvy.

Množství sporů o platební neschopnost (úpadek) dlužníků se zvýšilo během krize. Je pochopitelný zájem věřitelů, vůči kterým má dlužník nesplněné závazky, uspokojit své nároky a mít možnost hájit svá práva. Jedním ze způsobů ochrany práv poctivých věřitelů při úpadku je odporovatelnost právním úkonům, učiněným dlužníkem nebo dalšími osobami na jeho účet.

Institut prohlášení právních úkonů při úpadku za neplatné prošel v Rusku v současné době značnými změnami, a to takovými, že federální zákon „O platební neschopnosti (úpadku)“ ze dne 26.10.2002 № 127-ФЗ (dále jen „ZÚ“), byl doplněn o kapitolu III.1. „Odporovatelnost právním úkonům dlužníka“, kterou do ZÚ doplnil federální zákon „O přijetí změn v některých právních normách Ruské federace“ ze dne 28. 4. 2009 № 73-ФЗ (dále jen „zákon № 73“).

Je zjevné celkové zaměření těchto změn: cílem je ochrana práv věřitelů. Před nabytím platnosti zákona № 73 byl zákon o úpadku v podstatě procesním zákonem, který především upravoval výkonné řízení, podle jehož výsledků byla společnost zlikvidována a mezi věřitele bylo popořadě rozděleno vše, co zbylo na začátku sporu.

² Věstník Nejvyššího Arbitrážního soudu RF, 2011, № 4, s. 20

Příčinou vzniku tohoto zákona je finanční krize. Na začátku „nultých let“, tj. let kolem roku 2000, se na různých konferencích a v tisku diskutovalo o absenci aktiv dlužníka při úpadku. Navrhovala se řada různých řešení, která se dnes zdají být naivní. Zástupci některých úřadů navrhovali vytvoření veřejného rejstříku celého státního majetku, další úředníci spatřovali problém v podnikovém zákonodárství, řada právníků vážně mluvila o potřebě prohlásit neplatnými veškeré smlouvy, které se uzavíraly bezprostředně před úpadkem. Navrhovala se i řada jiných možností.

Analýza situace ruského a zahraničního zákonodárství dovoluje „stanovit přesnou diagnózu“: problém musí být řešen prostřednictvím instituce odporovatelnosti při projednávání úpadku. Tím spíše, že krize negativně ovlivnila motivaci dlužníka při plnění povinností bez podpory mechanismu právního výkonu. Toto z části přispělo k přijetí ZÚ.

V této práci bych chtěla seznámit s úpravou neplatnosti právních úkonů dlužníka v insolvenčním řízení na území Ruské federace jejich srovnáním s úpravou tohoto institutu dle právních předpisů České republiky, a poskytnout tak přehled o tom, co je mezi nimi společného a odlišného a jaké mají mezi sebou výhody a nedostatky.

V předložené práci v části první bude analyzována historie vývoje institutu úpadku, především odporovatelnosti právním úkonům v insolvenčním řízení, která bude probrána v druhé části práce. V části třetí a čtvrté budu věnovat pozornost základům a způsobům prohlášení smluv za neplatné při projednávání platební neschopnosti (úpadku) dlužníka a v páté části práce následkům prohlášení právních úkonů za neplatné. Cílem této práce je provedení analýzy teoretických tezí a praxe soudů a zjištění specifík prohlášení právních úkonů za neplatné, a to zejména při projednávání úpadku. Přitom se klade důraz na nedávné změny ZÚ v části odporování právním úkonům dlužníka.

Cílem této práce je prozkoumat řadu problémů zjevného vědeckého a praktického zaměření:

- jaké jsou podmínky pro prohlášení právních úkonů dlužníka za neplatné,
- co je objektem odporování (právní úkony dlužníka a/nebo jednotlivé kroky spojené s plněním povinností),
- jaký je způsob odporování právních úkonů dlužníka,
- jaké jsou následky prohlášení právních úkonů za neplatné, a zda jsou tyto v zájmech věřitelů a v zájmech občanského obratu jako celku,

- v čem jsou výhody a nedostatky současné právní úpravy neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů dlužníka,
- v čem jsou zásadní odlišnosti prohlášení právních úkonů dlužníka za neplatné a neúčinné v Ruské federaci a České republice.

1. Vývoj institutu úpadku

1.1. Vývoj institutu úpadku v Ruské federaci

Vývoj konkurzního práva v Rusku se zpravidla člení na tři etapy: předrevoluční, sovětskou a postsovětskou. Podíváme se na každou z těchto etap podrobněji.

1.1.1. Konkurzní právo předrevolučního období

Speciální zákony věnované institutu bankrotu se v Rusku objevily mnohem později, než v jiných evropských zemích, a to v XVIII. století. Ale i dřívější právní dokumenty obsahují zárodky konkurzních vztahů. Například Ruská Pravda uvádí tři druhy platební neschopnosti: nevinnou (ztráty nebyly závislé na vůli dlužníka); úmyslnou (například ztráta zboží kupcem v důsledku opilství, sázky a podobně); a zvláště závažnou úmyslnou (dlužník utekl před věřiteli do jiné země bez placení dluhů). V prvním případě byla dlužníkovi poskytnuta možnost uhradit dluh ve splátkách, také bylo možné zprostit dlužníka dluhu. V druhém případě mohl dlužník počítat se splátkou dluhu pouze v případě souhlasu věřitelů, kteří s ním také mohli zacházet jako se zvláště závažným úmyslným dlužníkem. Ve třetím případě se dlužník, po návratu zpět do vlasti, nemohl odvolávat na žádné polehčující okolnosti a byl předán jako otrok věřiteli nebo mohl být prodán na trhu.³ Je zajímavé, že právo věřitele ponechat si dlužníka jako otroka nebo prodat jej na trhu je obsaženo již v Soudním zákoníku (rusky Suděbnik) Ivana III z roku 1497.

Prvním specifickým ruským právním dokumentem regulujícím bankroty jsou Stanovy bankrotů, které platily od 15. prosince 1740. Tento dokument kopíroval z větší části západoevropské zákonodárství, nebyl však příliš používán. Stanovy bankrotů z roku 1740 uznávaly bankroty náhodné a úmyslné, platební neschopnost z důvodu neopatrnosti se považovala za úmyslný bankrot. Náhodným nebo nezaviněným byl takový bankrot, ke kterému

³ Shershenevich, G. Konkursnoe pravo. 2. vydání. Kazaň: Tipografija Imp. Unta, 1898, s. 244

došlo pod vlivem přírodních živlů, požáru nebo v důsledku napadení.⁴ Později – v letech 1753, 1763 a 1768 – byly zpracovány návrhy Stanov bankrotů, které však nebyly schváleny. 19. prosince 1800 byly v Rusku přijaty speciální Stanovy bankrotů, jejichž základem byl návrh Stanov z roku 1768. Tento dokument byl rozdělen do dvou částí: první část byla věnována platební neschopnosti kupců, druhá určovala platební neschopnost šlechty a úředníků. Existoval tedy rozdíl mezi obchodní a neobchodní platební neschopností.⁵ Stanovy obchodní platební neschopnosti z roku 1832 zachovávaly tři druhy platební neschopnosti: náhodnou, neopatrnou a úmyslnou. Podle stanov byla neopatrná platební neschopnost obyčejným (jednoduchým) bankrotem, úmyslná platební neschopnost byla bankrotem podvodným. Všichni platebně neschopní podléhali zatčení. Věřitelé rozhodovali o druhu platební neschopnosti, ale žádná pevná kritéria stanov neobsahovaly. Uvedenou mezeru zneužívali nepoctiví dlužníci, kteří připouštěli své přátelé k účasti v konkurzu, ti pak na schůzi přijímali rozhodnutí o náhodném charakteru platební neschopnosti. V důsledku tohoto se bankrot považoval za nevinný, dlužníkovi byla vrácena jeho práva a mohl tak znovu podnikání. Stanovy roku 1832 stanovují tři druhy věřitelských požadavků: dluhy „založené na dokumentech zjevných a nesporných“; dluhy založené na sporných dokumentech (vůči kterým existuje podezření, že byly „sepsány k zatížení podstaty nepeněžitými dluhy“); dluhy založené na neplatných dokumentech (mající uplynulé promlčecí lhůty, sepsané s porušením stanovených pravidel apod.). Bankrot byl projednáván obchodním soudem podle bydliště dlužníka.

Stanovy roku 1832 platily až do revoluce roku 1917 a byly doplňovány jinými předpisy.

1.1.2. Konkurzní právo v období NEP (nové ekonomické politiky)

Je pochopitelné, že v prvních letech sovětské moci nebylo místo pro konkurzní vztahy, možnost výskytu těchto vztahů se datuje uvedením nové ekonomické politiky v roce 1921, kdy došlo k svobodnému pohybu zboží, v důsledku čehož se případy nezaplacení dluhů staly rozšířeným jevem. Vznikla tak potřeba právní regulace těchto jevů. Občanský zákoník RSFSR z roku 1922 obsahoval pouze zmínku o možnosti bankrotu, avšak samotný pojem ani mechanismus vyhlášení bankrotů dlužníků neexistoval. Za těchto okolností, pokud se soudy

⁴ Shershenevich, G. Učenie o nesostojatelnosti. Kazaň: Tipografija Universiteta, 1890, s. 301

⁵ Zarudny, S. Torgovoe ulozhenie italianskogo korolevstva i russkie torgovye zakony. Sankt-Peterburg: Tipografija Vtorogo Otdelenija Kancelarii Ee Veličestva, 1870, s. 156

setkávaly s případy platební neschopnosti, byly používány Stanovy z roku 1832 a jiné předrevoluční zákonodárství.⁶

Později, v roce 1927, byl Občanský soudní řád doplněn oddílem 37 „O platební neschopnosti soukromých osob fyzických a právnických“. Zákonodárce zde přesně stanovil jednotlivá ustanovení, zejména podmínky prohlášení smlouvy za neplatnou, pravidla vzájemného zápočtu pohledávek, odmítnutí správce plnit nesplněné smlouvy apod. Od 30. let 20. století se v Rusku právní vztahy spojené s platební neschopností v podstatě neregulovaly. V sovětské době se instituce bankrotu, jako možného způsobu ukončení hospodářské činnosti, nepoužívala. Oficiální doktrína institut bankrotu neuznávala, neboť v plánované ekonomice, jak se tvrdilo, platební neschopnost neměla místo. Navíc podle reforem občanského a hospodářského zákonodárství v 60. letech byly normy o bankrotech zcela vyloučeny ze zákonodárství SSSR, a za dobu existence Sovětského svazu žádné nové normy o bankrotu nebyly přijaty.

1.1.3. Obnovení konkurzního práva v postsovětské době

Začátek třetí – současné – etapy vývoje ruského konkurzního práva je spojen s přijetím zákona „O platební neschopnosti (bankrotech) podniků“ 19. listopadu 1992. Tento zákon byl velmi potřebný, protože ve skutečnosti povolil bankroty určitých subjektů. Je nesporné, že zákon měl řadu nedostatků.⁷ Zákon z roku 1992 je pokusem sjednotit prvky různých systémů platební neschopnosti platících v různých zemích. Současně s tím byl zákon založen na principu bankrotu dlužníka, který cizí zákonodárství již dávno zavrhl.⁸

Dalším krokem ve vývoji právní regulace bankrotů v Rusku je přijetí ZÚ, který stále platí. Uvedený zákon patří mezi zákony, podléhajících častým změnám.

V roce 2009 byl ZÚ doplněn oddílem o odporovatelnosti smlouvám dlužníka, na základě kterého může insolvenční (konkurzní) správce z různých důvodů a v různých lhůtách napadnout prakticky kteroukoliv smlouvu dlužníka, například „podezřelé obchody“.

Právě těmto otázkám (neplatnosti smluv při úpadku) jsou věnovány následující kapitoly této práce.

⁶ Lebedev, P. O likvidacii gosudarstvennykh predpriyatij vsledstvie ih neplatezhеспособности. ESU. N 49, 1924, s. 10

⁷ Kurbatov, A. Zákon RF o nesostoyatelности. Khozyaystvo i pravo: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1994. № 5, s. 15

⁸ Lomidze, O. Problemy zashchity prava kreditorov po edezhnomu obyazatelstvu organizacii-dolzhnika. Khozyaystvo i pravo: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 2001. № 3, s. 28

1.2. Vývoj institutu úpadku v České republice

Úpadkové právo má na území českého státu poměrně dlouhou tradici, v souvislosti s tím můžeme rozdělit jeho vývoj do třech následujících etap.

1.2.1. Právní úprava úpadkového práva do roku 1991

Prvním konkurzním řádem v Čechách byl reskript z roku 1750, který měl za cíl nahradit platnost úpadkových ustanovení „Novel a předpisů na ně navazujících“. Druhým nejstarším dokumentem byl rakousko-český směnečný řád z roku 1763, jehož součástí byly i konkurzní předpisy, a za necelých deset let pak byl vydán Obecný konkurzní řád josefínský z roku 1781, který byl první kodifikací insolvenčního práva na českém území a stal se tak podkladem další etapy vývoje této právní oblasti. Jelikož josefínský konkurzní řád měl hodně nedostatků, z důvodů jeho nákladnosti a zdlouhavosti vznikly pokusy o vylepšení úpadkového práva.

Tím byl konkurzní řád z roku 1868, který zaváděl některé pro moderní insolvenční právo známé instituty, jako přihlašování pohledávek či nucené vyrovnání. Došlo také ke stanovení dvou zřetelně odlišných částí řízení, a to zahajovací části, kdy byly zjišťovány podmínky prohlášení konkurzu a vlastního konkurzního řízení.⁹ Ale i tento předpis nebyl dokonalým, a to také z důvodů absence mimokonkurzního vyrovnání a nedostatečnosti úpravy odporovatelnosti.

Potřebě reformy konkurzního práva pak na počátku 20. století vyšlo vstříc císařské nařízení ze dne 10.12.1914, č. 337/1914 ř.z., kterým se zavádí řád konkurzní, vyrovnací a odpůřčí. Tato právní úprava zakotvila zvláštní, oproti konkurznímu řádu technicky samostatný vyrovnací řád, jež obsahoval předpisy vyrovnávání mimo konkurz a též některé ustanovení trestního práva v souvislosti s konkurzem. Rakouský konkurzní řád z roku 1914 včetně uherského konkurzního řádu a obou vyrovnávacích řádů byly převzaty recepčním zákonem č. 11/1918 Sb. Československou republikou, a staly se tak součástí československého právního řádu až do 1. 8. 1931, kdy nabyl účinnosti zákon ze dne 27. 3. 1931, č. 64/1931 Sb., kterým se vydávají řády konkurzní, vyrovnací a odpůřčí.¹⁰ Jeho hlavním přínosem je to, že odstranil dualismus a sjednotil úpravu na celém území republiky (tj. Čech, Moravy, Slovenska a

⁹ ŠTAJGR, F. Konkursní právo. Praha: Nakladatelství Všeherd. 1947, 21 s.

¹⁰ Kozák, J. Insolvenční právo aneb Osobní bankroty začínají. 1. vydání. Brno: Rašínova vysoká škola s.r.o., 2008, 10 s.

Podkarpatské Rusi). Význam zákona z roku 1931 spočívá mimo jiné i v tom, že se stál významným zdrojem inspirace autorům konkursního zákona ze začátku devadesátých let.¹¹

Po roce 1948 byl zaveden institut celospolečenského vlastnictví – vlastnictví všeho lidu. Výhradním vlastníkem výrobních prostředků se stal stát. K podstatným změnám muselo dojít i v právní úpravě konkursního a vyrovnávacího řízení. Zákon z roku 1931 byl zrušen zákonem č. 142/1950 Sb. (novým občanským soudním řádem), který zavedl institut tzv. exekuční likvidace jako exekučního prostředku, spočívajícího v prodeji veškerého majetku dlužníka. V občanském soudním řádu z roku 1963 v §§ 352–354 o likvidaci majetku byl i tento institut nahrazen a zůstal v podstatě jen jeho název, a to kvůli reciprocitě potřebné pro konkursy v zahraničí.¹² Lze říci, že se takový institut jako konkurz stal neaktuálním v těch podmínkách, ve kterých se ocitl český stát. Avšak politické a ekonomické změny na konci osmdesátých let vyvolaly návrat ke konkurznímu právu.

1.2.2. Vývoj zákona č. 328/1991, o konkurzu a vyrovnání

Zákon č. 328/1991 Sb., o konkurzu a vyrovnání (dále jen „ZKV“), nabyl účinnosti dne 1. 10. 1991. Ustanovení ZKV nahradila § 352 až 354 zákona č. 99/1963 Sb., Občanského soudního řádu (dále jen „OSŘ“), které před tímto datem představovaly jedinou právní úpravu úpadkového řízení v českém, resp. československém právním řádu. Je pochopitelné, že s ohledem na tehdejší ekonomickou a politickou situaci nebyla tato ustanovení prakticky využívána. O znovuzrození českého úpadkového práva můžeme proto hovořit teprve od data 1. 10. 1991.¹³

Ze zásadních přímých novelizací ZKV je možné vyzdvihnout novelu provedenou zákonem č. 94/1996 Sb., účinnou ode dne 1. 6. 1996. Tato novela v některých zásadních bodech reagovala na praktické zkušenosti s realizací ZKV v praxi. V následujících obdobích docházelo k dalším drobným změnám provedeným zákonem č. 151/1997 Sb. (účinný od 1. 1. 1998) a zákonem č. 12/1998 (účinnost od 1. 4. 1998). Po relativně krátkém období legislativního klidu v roce 1999 přinesl rok 2000 postupně hned 6 novel ZKV. Z těchto šesti novel jsou bezesporu nejvýznamnější obě přímé novely, tj. zákon č. 105/2000 Sb. (tzv. poslanecká novela účinná od 1. 5. 2000) a na něj bezprostředně navazující zákon č. 214/2000 Sb. (tzv. technická novela účinná

¹¹ Schelle, K.; Tauchen J. Civilní kodexy. 2 díl. Procesní předpisy. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2010, 533 s.

¹² Schelle, K.; Tauchen J. Civilní kodexy. 2 díl. Procesní předpisy. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2010, 533 s.

¹³ Kozák, J. Insolvenční právo aneb Osobní bankroty začínají. 1. vydání. Brno: Rašínova vysoká škola s.r.o., 2008, 12 s.

od 21. 7. 2000), které významným způsobem zasáhly do stávající podoby ZKV. Zbylé čtyři nepřímé novely, tj. zákon č. 27/2000 Sb. (účinný od 1. 5. 2000), zákon č. 30/2000 Sb. (účinný od 1. 1. 2001), zákon č. 368/2000 Sb. (účinný od 1. 1. 2001) a zákon č. 370/2000 Sb. (účinný od 25. 10. 2000) do ZKV v zásadě jen promítly změny, ke kterým došlo v důsledku přijetí zákona o veřejných dražbách a v důsledku přijetí rozsáhlých novel občanského soudního řádu, zákona o dluhopisech a obchodního zákoníku. Současně s tím došlo v roce 2000 též k novelizaci obou prováděcích předpisů k ZKV. Vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 476/1991 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení ZKV, byla novelizována vyhláškou č. 229/2000 Sb. (účinnost od 26. 7. 2000); novela podstatně zvýšila konkursní a vyrovnací odměny. Dne 1. 1. 2001 pak nabyla účinnosti i vyhláška č. 482/2000 Sb., která novelizovala vyhlášku č. 37/1992 Sb. o jednacím řádu pro okresní a krajské soudy; novela krátce rozvedla některé úkony prováděné správcem.¹⁴

Poslední novelou ZKV provedenou zákonem č. 377/2005 Sb. byly především včleněny §§ 66d až 66y upravující úpadek bank, spořitelních a úvěrových družstev, zahraničních bank a osob oprávněných vydávat elektronické peněžní prostředky podnikajících na území ČR. Novela se dotýká tuzemských i zahraničních subjektů z této oblasti ekonomické činnosti. Ustanovení ZKV se tak přiblížila normativům Evropské Unie. Jde o zcela novou právní úpravu, s jejíž aplikací nemá soudní soustava žádné zkušenosti. V oblasti, které se nová ustanovení ZKV dotýkají, jsou úpadkové situace, řešené až na úrovni konkursního nebo vyrovnacího řízení, v současnosti již poměrně vzácné. Kromě zmíněných ust. §§ 66d až 66y byly provedeny drobné změny také v dalších ustanoveních ZKV, opět šlo o změny vztahující se k bankám a dalším finančním konglomerátům.

1.2.3. Vývoj právní úpravy insolvenčního zákona

Cesta novel se však pro zásadní potřebné změny zákona ukázala nepostačující. Novely se především týkaly pouze dílčích (občas i jen okrajových) otázek, aniž by zasahovaly do koncepčních řešení. Proto se začalo uvažovat o celkové rektifikaci konkurzního práva. Výsledkem několikaleté práce byly dva zákony: zákon č. 182/2006 Sb. ze dne 30. března 2006, o

¹⁴ Kozák, J. Insolvenční právo aneb Osobní bankroty začínají. 1. vydání. Brno: Rašínova vysoká škola s.r.o., 2008, 15 s.

úpadku a způsobech jeho řešení (dále jen „IZ“), jenž současně zrušil ZKV, a zákon č. 312/2006 ze dne 23. května 2006, o insolvenčních správcích.¹⁵

IZ byl po dobu své relativně krátké účinnosti několikrát novelizován. Motivem prvních novel IZ byla snaha odstranit zásadní pochybení původně přijaté právní úpravy. Tak zákon č. 108/2007 Sb. odložil nabytí účinnosti zákona z původního data 1. 7. 2007 na den 1. 1. 2008 z důvodu nedostatečné připravenosti systému Insolvenčního rejstříku, který se stal nezbytným předpokladem pro řádné fungování systému nového úpadkového práva.

Další změnu IZ přinesl zákon č. 296/2007 Sb., kterým se mění zákon 182/2006 Sb. o úpadku a způsobech jeho řešení. Ale tento zákon byl „spíše jen technickou novelou upřesňující některé formulace IZ“.¹⁶

Zásadním způsobem byl IZ naposled novelizován zákonem č. 69/2011 Sb. s účinností 31. 3. 2011. Novela upravuje IZ v návaznosti na nálezy Ústavního soudu a dává zákon do souladu s Ústavním pořádkem. Novela zákona tedy umožňuje přihlášeným věřitelům popírat pohledávky jiných věřitelů, ale pouze v případě, kdy úpadek dlužníka bude řešen v konkurzu nebo oddlužením.

1.2.4. Vztah insolvenčního zákoníku a právní úpravy úpadkového práva EU

Insolvenční právo bylo historicky vázáno na území jednoho státu a jeho ekonomiky. V současné době globalizované ekonomiky charakterizované propojením kapitálových trhů, existenci nadnárodních koncernů a obecně skutečnosti, že majetek jedné osoby může být umístěn na území vícero států nebo proto, že např. fyzická osoba žije v jednom státě, majetek má ale ve státě druhém, státy musí reagovat na tuto situaci, kdy národní ekonomiky a ekonomické vztahy jsou propojeny. Proto státy začaly přijímat mezinárodní a evropské právní předpisy, které reagují na globální ekonomické otázky. Insolvenční právo nezůstává stranou.¹⁷

V souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie se stala součástí českého právního řádu úprava evropského úpadkového řízení s mezinárodním prvkem, která je obsažena v Nařízení Rady č. 1346/2000/ES o úpadkovém řízení (dále jen „**Nařízení**“). Nařízení především

¹⁵ Schelle, K.; Tauchen J. Civilní kodexy. 2 díl. Procesní předpisy. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2010, 542 s.

¹⁶ Schelle, K.; Tauchen J. Civilní kodexy. 2 díl. Procesní předpisy. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2010, 543 s.

¹⁷ Nový, Z. Nařízení o insolvenční. Studijní materiály Katedry mezinárodního a evropského práva právnické fakulty. Online přístupné z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/js09/mps/web/pages/12.html>

upravuje postup při vedení úpadkového řízení v případě, že se centrum hlavních zájmů dlužníka nachází na území některého z členských států Evropské unie a současně se na území jiného členského státu nachází věřitel dlužníka nebo jeho majetek.¹⁸ A tak obsahuje předpisy ohledně mezinárodní příslušnosti a uznávání zahraničních rozhodnutí v insolvenčních věcech a o právu rozhodném pro taková insolvenční řízení. „Neharmonizuje předpisy o insolvenčním řízení členských států; místo toho pod záštitou práva EU koordinuje insolvenční předpisy národního původu.“¹⁹

Nařízení je přímo použitelné v právních řádech každého členského státu, včetně českého právního řádu. Zavazuje tedy jak členské státy, tak i jejich vnitrostátní subjekty práva (osoby). Jak je stanoveno v samotném Nařízení, jeho hlavním cílem je podpořit hladké fungování vnitřního trhu, pro což je nutné vyhnout se podnětům, které motivují zúčastněné strany k převodům majetku nebo soudních řízení z jednoho členského státu do druhého za účelem výhodnějšího právního postavení (tzv. forum shopping).

2. Historie nastolení a vývoje institutu odporovatelnosti

Již ve starém Římě bylo známo, že se nenapravitelní dlužníci snaží před úplným finančním krachem různými způsoby „skrýt“ svůj majetek před nároky věřitelů ve snaze vyhnout se tak úplnému zničení. Dlužník přitom „zcizoval“ věci „podezřelým“ způsobem: prodával je za snížené ceny, dával příliš nákladné dary, kupoval bezcenné předměty za neuvěřitelné částky ve snaze přesvědčit věřitele o své majetnosti. Tyto úkony porušovaly zájmy dlužníkůvých věřitelů, kteří přicházeli o možnost získání uspokojení z ceny odpovídajícího majetku, kdy se vůči dlužníkovi zahajovalo konkurzní řízení.

V zájmech ochrany věřitelů v římském právu byly vytvořeny speciální prostředky, určené k likvidaci následků takového chování dlužníka cestou vrácení ztraceného majetku dlužníkovi (tj. do konkurzní podstaty dlužníka). Těmito prostředky byly speciální prétorské žaloby.

¹⁸ Kozák, J. Insolvenční právo aneb Osobní bankroty začínají. 1. vydání. Brno: Rašínova vysoká škola s.r.o., 2008, 16 s.

¹⁹ Bělohávek, A. Evropské a mezinárodní insolvenční právo. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, s. 11

K jednomu z takových prostředků ochrany věřitelů před nepoctivým chováním dlužníka patřil Actio Pauliana. Základem pro podání Actio Pauliana byla krajní nepoctivost dlužníka.²⁰ Velikost vráceného majetku byla závislá na těchto příčinách: na poctivosti smluvní strany dlužníka, která majetek získala, a na úplatě při získání majetku smluvní stranou dlužníka.

Smluvní strana musela vrátit majetek v plné výši (tj. „postavit poškozeného věřitele do takové situace, jako kdyby žádné odcizení nebylo provedeno“), pokud byla smluvní strana nepoctivá nebo získala majetek bezúplatně.²¹

Byla-li smluvní strana poctivá a k odcizení došlo za úplatu, odpovědnost se omezila na výši obohacení smluvní strany v okamžiku podání žaloby. Proto pokud v okamžiku podání žaloby poctivá smluvní strana dlužníka již provedla následné plnění v dlužníkův prospěch, pak předmětem vrácení mohla být pouze ta část předaného dlužníkovu majetku, která svojí hodnotou převyšovala velikost získaného následného plnění.

Otázka platnosti či neplatnosti smlouvy, na jejímž základě proběhlo odcizení majetku, se vůbec neřešila. K použití Actio Pauliana nebylo potřeba prohlášení smlouvy, na jejímž základě tento majetek přešel do vlastnictví smluvní strany dlužníka, za neplatnou. Majetek se vracel nikoliv proto, že byla smlouva neplatná, ale proto, že odcizení majetku smluvní straně dlužníka bylo provedeno na úkor věřitelů.

Pokud v okamžiku podání Actio Pauliana u poctivé smluvní strany byla smlouva ze strany této smluvní strany již splněna, mohli věřitelé počítat pouze s vrácením té části majetku, která byla obohacením smluvní strany. Vůči zbývajícím částem nebylo žádných následků a plnění podle smlouvy bylo odpovídající. Nebyla-li smlouva dosud ze strany poctivé smluvní strany dlužníka splněna, mohli se věřitelé dožadovat vrácení celého majetku předaného dlužníkem. Dlužníkovu smluvní strana poté pravděpodobně nemusela ze své strany plnit stále platnou smlouvu z jiných příčin (vzhledem k absenci následného plnění apod.).

Takže v případech, kdy smluvní strana dlužníka jednala v dobré víře, bylo hlavním problémem obnovení skutečného zmenšení (bez odpovídajícího následného plnění) dlužníkovu majetku na prahu platební neschopnosti. Pouze v případě nepoctivosti smluvní strany se mohli věřitelé dožadovat vrácení všeho, co dlužník předal podle smlouvy bez přihlídnutí k následnému

²⁰ Dernburg, G. Pandekty. Obyazatelstvennoe pravo. Pervod s nemeckogo. 3. vydání. Moskva: Universtitetskaja tipografija, 1911, s. 373–379

²¹ Dernburg, G. Pandekty. Obyazatelstvennoe pravo. Pervod s nemeckogo. 3. vydání. Moskva: Universtitetskaja tipografija, 1911, s. 373–375

plnění nepoctivé smluvní strany.²² Tento požadavek věřitelů mohl být uspokojen v případě poškození věřitelů v důsledku tohoto jednání a ze zlých úmyslů dlužníka.²³

V průběhu přijetí římského práva byl institut Actio Pauliana nahrazen zpochybněním dlužnickových kroků, vykonaných na úkor věřitelů, protože Actio Pauliana není dostatečně efektivním prostředkem pro ochranu zájmů věřitelů. Dokazování zlého úmyslu dlužníka a jeho smluvní strany vůči věřitelům je totiž problematické.²⁴

Jestliže podle Actio Pauliana bylo prvořadým problémem vyžádání (návrat) majetku zcizeného nepoctivým dlužníkem, pak při zpochybnění úkonů dlužníka se důraz kladl na opodstatnění neplatnosti (napadení) úkonů věřitelů spojených s odcizením majetku. K vrácení majetku docházelo v důsledku neplatnosti úkonů spojených s odcizením majetku. Kromě toho došlo k likvidaci všech následků dlužnickových úkonů spojených se zcizením majetku, protože samotné zcizení se prohlašovalo za neplatné. V důsledku toho se do konkurzní podstaty vracel veškerý majetek předaný smluvní stranou bez ohledu na to, zda za něj dlužník obdržel následné plnění, a je-li smluvní strana poctivá.

2.1. Historie nastolení a vývoje institutu odporovatelnosti v Ruské federaci

2.1.2. Teorie ruských předrevolučních civilních právníků ohledně zpochybnování dlužnickových smluv

Spory ruských předrevolučních civilních právníků ohledně zvrácení (nebo, jak dříve říkali „zničení“) měly podle autora této práce spíše terminologický charakter. Bez ohledu na to, zda se za neplatnou prohlašovala „smlouva“ nebo „výsledek“, znamenalo to prohlášení úkonů směřujících ke splnění povinností dlužníka vůči smluvním stranám za neplatné.²⁵

A. H. Golmsten byl toho názoru, že důvody vzniku nároku věřitele vyvrátit právní akty vykonané dlužníkem k jeho škodě „lze rozdělit do tří skupin: důvody na straně věřitele, důvody na straně dlužníka a důvody na straně třetí osoby.

²² Prochorskij, S. Paulianov isk kak osnovnoy sposob zascity prav trebovaniya konkursnyh kreditorov. Urist: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1999. № 1, s. 10

²³ Šeršeněvič, G. Konkursnyj process. Moskva: Izdatelstvo br. Bašmakovyh. 1912, s. 273

²⁴ Těljukina, M. Problema oprovezheniya sdelok dolzhnika, nahodyaschegosja v processe proizvodstva dela o nesostoyatelnosti (teoreticheskoy i praktičeskoy). Juridičeskij mir: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1998. № 6, s. 36

²⁵ Dubinič, A. Nedejstvitelnost sdelok dolzhnika v zakonodatelstve o bankrotstve. Khozyaystvo i pravo: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1999. № 5. s. 38

I. Důvody na straně věřitele. Mezi ně patří:

I.I. Existence povinnostního požadavku majícího výkonnou moc,

I.II. Existence přesně stanoveného peněžního požadavku,

I.III. Existence požadavku vzniklého před úkonem vykonaným ke škodě věřitele, tj. pokud dlužník nemá věřitele, úkony ve svém důsledku škodící budoucím věřitelům nemohou být posledními zničeny.²⁶

II. Důvody na straně dlužníka.

II.I. Absence dlužníkovy majetku potřebného k uspokojení věřitele,

II.II. Provedení dlužníkem úkonů poškozujících věřitele. Úkon provedený dlužníkem, aby se mohl stát předmětem sporů, musí splňovat podmínky dvojího druhu: objektivní a subjektivní; objektivně musí mít úkon za následek zmenšení dlužníkovy majetku, a subjektivně musí být vyjádřením záměrů dlužníka zbavit věřitele uspokojení.²⁷

III. Důvody „na straně třetí osoby“. Důvody mohou být dva: objektivní a subjektivní. První spočívá v tom, že třetí osoba prostřednictvím úkonů provedených dlužníkem musí zvětšit svůj majetek. A druhá v tom, že tato osoba musí znát záměry dlužníka spočívající v poškození věřitelů.²⁸

Další známý ruský civilní právník Šeršeněvič G. F. v otázce právního opodstatnění napadení vidí čtyři přístupy:²⁹

- teorie deliktů, která vysvětluje právo napadení existencí deliktů ze strany třetí osoby,
- teorie, podle které se na úkony třetí osoby pohlíží jako na kvazi-delikt, a to i tehdy, pokud jsou úkony třetí osoby bez zlého úmyslu, tyto úkony jsou stejně považovány za mající zlý úmysl,
- teorie legality, podle které, bez ohledu na existenci zlých úmyslů, zákon z hlediska smysluplnosti požaduje vrácení zcizené majetkové cennosti dlužníkovi,

²⁶ Golmsten, A. Učenie o prave kreditora oprovergat uridičeskie akti, soveršennje dolžnikom v ego ušerb, v sovremennoj uridičeskoj literature. Sankt-Peterburg: Tipografija M.M. Stasuleviča. 1897. s. 55

²⁷ Golmsten, A. Učenie o prave kreditora oprovergat uridičeskie akti, soveršennje dolžnikom v ego ušerb, v sovremennoj uridičeskoj literature. Sankt-Peterburg: Tipografija M.M. Stasuleviča. 1897. s. 71

²⁸ Karnickij, I. O prave kreditora oprovergat sdelki, soveršennje dolžnikom s tretjimi licami. Žurnal graždanskogo i ugovnogo prava. 1882. № 6.

²⁹ Šeršeněvič, G. Konkursnyj process. Moskva: Izdatelstvo br. Bašmakovyh. 1912, s. 134

- teorie výkonné moci zakládající právo napadení nutností plnění soudního rozhodnutí: výkon převedený na majetek se vztahuje nejen na cennosti nacházející se v dlužníkově držení, ale také na cennosti, které mu byly dříve odcizeny.

2.1.3. Tendence vývoje institutu napadení dlužníkových smluv v postsovětském úpadkovém zákonodárství

V postsovětském úpadkovém zákonodárství institut napadení dlužníkových smluv procházel změnami.

Zákon RF z 19. listopadu 1992 „O platební neschopnosti (úpadku) podniků“ (58) v naprostém souladu s tradicemi předrevoluční školy v článku 28 stanovoval možnost prohlásit za neplatné úkony dlužníka na prahu úpadku. Přitom za tyto úkony lze považovat také smlouvy, jejichž výsledkem jsou tyto úkony. V každém případě následkem neplatnosti úkonů (včetně smluv) bylo nikoliv oboustranné vyrovnání, ale návrat celého zisku třetích osob jako důsledku těchto úkonů do konkurzní podstaty. Při nemožnosti vrátit získané plnění fyzicky, bylo třeba nahradit jeho hodnotu v penězích.³⁰

Přednost tohoto přístupu spočívala v jeho zaměření na použití speciálních důsledků neplatnosti úkonů na prahu úpadku, bez vedení terminologického sporu o tom, co je neplatné: smlouva nebo úkon. Vedle toho měl uvedený přístup i své nedostatky. Za prvé chyběla diferenciací následků neplatnosti úkonů podobná starořímskému Actio Pauliana podle poctivosti třetí osoby a úplatnosti nabytí majetku. Za druhé skutečnost následného plnění smluvní strany ve prospěch dlužníka neměla význam. V důsledku toho, bez ohledu na uvedené okolnosti, musel dlužník získat zpět veškerý majetek, který předal třetím osobám na prahu úpadku bez ohledu na to, zda tyto svého času poskytly plnohodnotné následné plnění. Přitom třetí osoba, bez ohledu na vlastní poctivost, byla zbavena práva požadovat zpět to, co předala dlužníkovi, a měla skutečné ztráty.³¹

Jinou cestou se vydal zákonodárce při formulaci opodstatnění pro zneplatnění dlužníkových úkonů federálním zákonem č. 6-FZ ze dne 8. ledna 1998 „O platební neschopnosti (úpadku)“ a ZÚ. Podle dříve platného článku 103 ZÚ (a stejně tak v článku 78 zákona o platební neschopnosti z roku 1998) se za neplatné považují právě dlužníkové smlouvy, přičemž další

³⁰ Vitranskij, V. Kogda sporat dolžniki i kreditori. Zákon: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1993. № 3, s. 18; Těljukina, M. Problema oprovezheniya sdelok dolžnika, nahodyashegosja v processe proizvodstva dela o nesostoyatelnosti (teoreticheskoj i praktičeskoj). Juridičeskij mir: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1998. № 6, s. 37

³¹ Svit, U. Nedejstviteľnost sdelok dolžnika při bankrotstve. Zákon: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 2002. № 1, s. 28

pokyny ke specifickým důsledkům těchto smluv zákon o platební neschopnosti neobsahuje. To znamená, že vztahy smluvních stran v důsledku neplatnosti smlouvy se budou plně řídit obecnými pravidly o vypořádání.³²

Následující kapitoly této práce jsou věnovány tomu, která z výše uvedených pozic převažuje v moderním zákonodárství o úpadku.

2.2. Historie nastolení a vývoje institutu odporovatelnosti v České republice

ZKV neměl zvláštních ustanovení o neplatnosti právních úkonů, které mají vliv na řešení úpadku. V řízeních dle ZKV neplatnost právních úkonů byla řešena na základě obecných ustanovení o neplatnosti obsažených v zákoně č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále jen „**ObčZ**“), a to § 37 a násl., § 49a ObčZ, respektive § 267 a násl. zákona č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník (dále jen „**ObchZ**“). Jak říká důvodová zpráva k návrhu IZ, deklaratornost těchto zjištění umožňuje, aby neplatnost byla uznána i mimo soudní řízení (dohodou účastníků nebo i jednostranným úkonem). Dle názoru zákonodárců deklaratorní povaha neplatnosti pro řešení úpadku má negativní vliv, neboť umožňuje, aby se určité hodnoty dostaly mimo insolvenční řízení, ačkoli do něho patří. Z toho důvodů byla do IZ zařazena ustanovení § 231 až 234 IZ.³³

Rozdíl ZKV od nové koncepce IZ týkající se úpravy neplatnosti právních úkonů v insolvenčním řízení spočívá v tom, že příslušná ustanovení IZ o neplatnosti jsou zvláštními ustanoveními vůči obecným ustanovením v ObčZ. Jak plyne z důvodové zprávy, záměrem zákonodárce bylo řešit zjištění neplatnosti takovým způsobem, který by vylučoval neodůvodněné zkracování majetkové postaty.³⁴ IZ vychází z toho, že neplatnost se zjišťuje (deklaruje), avšak toto zjištění může provést jen insolvenční soud. Jakékoli jiné zjištění neplatnosti v průběhu insolvenčního řízení není pro řešení úpadku relevantní a insolvenční soud jím není vázán.

³² Vitranskij, V. Novoe v pravovom regulirovanii nesostojatelnosti. Khozyaystvo i pravo: ežemesačnij uridičeskij žurnal.2003. № 1. s. 11

³³ Důvodová zpráva k návrhu insolvenčního zákona, rozjasnění k hlavě VII. Neplatnost a neúčinnost právních úkonů a odporovatelnost právním úkonům. Online přístupné z: <http://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=557>

³⁴ Důvodová zpráva k návrhu insolvenčního zákona, rozjasnění k hlavě VII. Neplatnost a neúčinnost právních úkonů a odporovatelnost právním úkonům. Online přístupné z: <http://www.cak.cz/scripts/detail.php?id=557>

Co se týče otázky neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení a odporovatelnosti ZKV v původním znění obsahoval znění totožné se zněním § 42a ObčZ. Šlo o klasické odpůrčí právo úmyslně zkracujícím úkonům učiněným v posledních třech letech před podáním odpůrčí žaloby.³⁵ Tj. ZKV ze začátku převzal neúčinnost jako důsledek odporovatelnosti, ale již novela z roku 1996 zavedla neúčinnost ze zákona. Zásadní rozdíl mezi neúčinností ze zákona od neúčinnosti na základě odporovatelnosti je v tom, že neúčinnost na základě odporovatelnosti se zakládá soudním rozhodnutím, které má konstitutivní účinky, kdežto neúčinnost ze zákona deklaruje se a určité popsané v zákoně a poškozující konkursní podstatu úkony dlužníka jsou automatické neúčinné bez ohledu na motivaci dlužníka či jeho protistrany. Tak dle ZKV ve svém § 15 považoval za automatické neúčinné úkony snižující obchodní jmění dlužníka nebo snižující likviditu dlužníkovu majetku. Také lze bylo využít postup dle § 42a ObčZ. Procesní postup vypadal tak, že správce byl oprávněn s odkazem na ustanovení § 15 sepsat dlužníkem poskytnuté plnění do majetkové podstaty. Důkazní břemeno připadalo na dlužníkovu protistranu, která mohla podat vylučovací žalobu a musela prokazovat, že na předmětný úkon příslušné ustanovení ZKV nevztahuje. Odporovat neúčinným právním úkonům dle ZKV mohl jak správce, tak i konkursní věřitele na rozdíl od současné právní úpravy. Další nevýhodou staré úpravy bylo to, že ZKV neobsahoval možnost odporovat zvýhodňujícím právním úkonům, pokud tyto úkony nesplňovaly parametry některých z transakcí obsažených v § 15 nebo § 42a ObčZ.

Z důvodové zprávy k návrhu IZ plyne, že úprava ZKV byla nevýhodnou z důvodu její stručnosti, pro kterou je dosažení neúčinnosti chápáno jako určitá možnost, které však není důsledně a náležitě využíváno. Proto současná koncepce IZ vychází z rozlišení neúčinnosti ze zákona a neúčinnosti na základě odporovatelnosti nejen pokud jde o její vznik, ale i o důsledky, které z toho vyplývají. O tom pohovořím více v dalších částech práce. Také IZ především hodně věcí doplnil, některé jen upřesnil. Obecně můžeme říci, že se otázce neúčinnosti právních úkonů v IZ dostalo mnohem širšího prostoru než v ZKV, o čemž hovoří už to, že IZ upravuje odporovatelnost v sedmi ustanoveních, kdežto ZKV jí věnoval jenom dvě.

3. Důvody neplatnosti a neúčinnosti stanovené zákonem o úpadku

Existence zvláštních důvodů neplatnosti právních úkonů při zahájení insolvenčního řízení vůči dlužníkovi je zapotřebí pro posílení ochrany práv věřitelů a samotného dlužníka před

³⁵ Richter, T. Insolvenční právo. 1. vyd. Praha: ASPI, Wolters kluwer, 2008, 331 s.

nekalým jednáním jeho orgánů, uskutečněného před jeho insolvenčí. Je pozoruhodné, že přístup zákonodárce k institutu odporovatelnosti právním úkonům je jedním z hlavních kritérií zařazení systému insolvence toho či onoho státu mezi „prověřitelskou“ nebo „prodlužnickou“.

Ve světě existuje mnoho důvodů pro prohlášení právních úkonů dlužníka, který je v úpadku, za neplatné. Obecným pro všechny důvody neplatnosti je existence následujících předpokladů:

- Vůči společnosti je zahájeno insolvenční řízení;
- Důsledkem úkonu je zmenšení majetku dlužníka nebo zvýhodnění jednoho věřitele ne úkor ostatních věřitelů dlužníka;
- Právní úkon musí být uskutečněn v průběhu lhůty „podezíravosti“;

3.1. Důvody neplatnosti a neúčinnosti stanovené zákonem o úpadku dle úpravy v Ruské federaci

3.1.1. Neplatné a neúčinné právní úkony v insolvenčním řízení

S dělením právních úkonů na absolutně a relativně neplatné je dle ruské legislativy spojeno nemálo otázek. Problémy jsou způsobeny především absencí přesného ohraničení absolutní a relativní neplatnosti právních úkonů, což způsobuje vážné problémy při prohlášení právních úkonů za neplatné z důvodu jejich učinění a z důvodu prohlášení neplatnosti rozhodnutím soudu.³⁶

Právní úkon je absolutně neplatný nezávisle na prohlášení neplatnosti soudem, relativní neplatnost se prohlašuje jedině rozhodnutím soudu.

Pro účely řešení tohoto problému v insolvenčním řízení Nejvyšší arbitrážní soud Ruské federace (dále jen „NAS RF“), v Informačním dopisu ze dne 14. 4. 2009 № 129 „O některých otázkách praxe při aplikaci ustanovení odst. 2 bodu 1 čl. 66 Federálního zákona „O úpadku“ arbitrážními soudy“ jsou dány vysvětlení ohledně některých případů absolutní a relativní neplatnosti právních úkonů.

Relativně neplatnými právními úkony jsou především:

³⁶ Telukina, M. Osnovy konkursnogo prava. Moskva: Wolters kluwer, 2004. s. 215

- a) právní úkony směřující k plnění nebo jinému zániku (včetně poskytnutí odstupného atd.) peněžitých závazků a pohledávek na placení povinných plateb, jejichž plnění při zavedení dohledu nejsou přípustná;³⁷
- b) návrh dlužníka nebo věřitele na zánik peněžitého závazku dlužníka z důvodu započtení, jestliže je porušeno pořadí uspokojení pohledávek věřitelů;³⁸
- c) právní úkony směřující k plnění závazků dlužníka vzniklých na základě rozhodnutí o placení dividend, o rozdělení zisku mezi společníky dlužníka;³⁹
- d) právní úkony, které byly učiněny v období dohledu orgány dlužníka bez souhlasu prozatímního správce;⁴⁰

Pro názornost přivedu příklad ze soudní judikatury. Z toho důvodu, že prozatímní insolvenční správce nedával souhlas k uzavření napadané smlouvy, soud dospěl k závěru, že smlouva o půjčce byla uzavřena v rozporu s čl. 64 ZÚ, a prohlásil tuto smlouvu za neplatnou.⁴¹

- e) právní úkony, kterými se převádí majetek dlužníka do vlastnictví jím zřízených právních osob, a kterými dlužník nabývá podílů u jiných právnických osob;⁴²
- f) právní úkony, kterými dlužník vydává dluhopisy a jiné cenné papíry (s výjimkou akcií).⁴³

Absolutně neplatnými právními úkony jsou především:

- g) právní úkony, kterými bylo vyhověno nárokům společníka dlužníka na vypořádací podíl a kterými dlužník odkoupil nebo nabyl emitované akcie nebo vyplatil skutečnou hodnotu obchodního podílu;⁴⁴
- h) právní úkony směřující k uspokojení nároků z rozhodnutí o placení dividend, o rozdělení zisku mezi společníky dlužníka, která byla přijata po datu zahájení dohledu;⁴⁵
- i) smlouvy družstva uzavřené po datu zahájení dohledu;⁴⁶

³⁷ odst. 2 bodu 1 čl. 63 ZÚ

³⁸ odst. 7 bodu 1 čl. 63 ZÚ

³⁹ odst. 9 bodu 1 čl. 63 ZÚ

⁴⁰ bod 2 čl. 64 ZÚ

⁴¹ Rozhodnutí Federální antimonopolní služby Ruské federace Centrálního okruhu ze dne 13. 12. 2011 ve věci № A48-1767/2010

⁴² odst. 3 bodu 3 čl. 64 ZÚ

⁴³ odst. 6 bodu 3 nebo odst. 5 bodu 3.1 čl. 64 ZÚ

⁴⁴ odst. 5 bodu 1 čl. 63 ZÚ

⁴⁵ odst. 5 bodu 3 čl. 64 ZÚ

NAS RF uvádí ještě další vysvětlení ohledně absolutní a relativní neplatnosti právních úkonů dlužníka.

Tak mezi absolutně neplatné právní úkony patří právní úkony dlužníka (živnostníka), na základě kterých disponuje majetkem a jež jím jsou učiněny po zahájení konkurzního řízení. Jak je stanoveno v Rozhodnutí Pléna NAS RF ze dne 30. 6. 2011 № 51 „O projednávání úpadku živnostníka“ (dále jen „**Rozhodnutí Pléna 51**“) ve smyslu bodu 2 článku 126 a odstavce 2 bodu 3 článku 129 ZÚ ode dne zahájení konkurzního řízení dlužník není oprávněn disponovat majetkem, který je součástí majetkové podstaty, včetně peněžních prostředků na bankovních účtech. Na základě čl. 209 ZÚ jsou oprávněni disponovat majetkem dlužníka jenom exekutoři a insolvenční správce. Právní úkony učiněné dlužníkem po dni zahájení konkurzního řízení jsou absolutně neplatné.

Z výkladu obsaženému v bodě 11 Rozhodnutí Pléna 51 je zřejmé, že na základě bodu 1 čl. 207 ZÚ soud současně s rozhodnutím o nařízení dohledu nad živnostníkem vydává rozhodnutí o zadržení jeho majetku. Jelikož zadržení majetku je účinné ode dne nařízení dohledu, právní úkony dlužníka týkající se zadrženého majetku jsou absolutně neplatné.

V bodě 4 Rozhodnutí Pléna NAS RF ze dne 23.12. 2010 № 63 „O některých otázkách, spojených s aplikací hlavy III.1 Federálního zákona „O úpadku“ (dále jen „**Rozhodnutí Pléna № 63**“) je uvedeno, že důvody neplatnosti předpokládané v ustanoveních čl. 61.2 (Podezřelý obchod) a 61.3 (Právní úkon s upřednostněním) ZÚ zakládají relativní, nikoliv absolutní neplatnost příslušných právních úkonů.

V souvislosti s tím ve smyslu čl. 166 ObčZ RF mohou být takové právní úkony z uvedených důvodů prohlášeny za neplatné jen dle pravidel hlavy III.1 ZÚ.

Na druhou stranu existence zvláštních důvodů napadení právních úkonů v ZÚ předpokládaných ustanoveními čl. 61.2 a 61.3 ZÚ nebrání tomu, aby soud kvalifikoval právní úkon, při jehož učinění bylo zneužito práva, jako absolutně neplatný.

3.1.2. Zvláštní důvody neplatnosti stanovené zákonem o úpadku

V ruské platné právní úpravě, a to v ZÚ, se otázky neplatnosti právních úkonů upravují v nové hlavě III.1 „Odporovatelnost právním úkonům dlužníka“, kterou zařadil do ZÚ zákon № 73 s účinností od 5. 6. 2009. Zůstaňme podrobněji u těchto důvodů (s ohledem na poslední novace judikatury NAS RF.

⁴⁶ odst. 9 bodu 3 čl. 64 ZÚ

Zákonem o úpadku jsou stanoveny následující speciální důvody odporovatelnosti právním úkonům dlužníka nebo jiných osob na účet dlužníka: 1) podezřelý obchod; 2) právní úkony zvýhodňující jednoho z věřitelů na úkor ostatních.

3.1.3. Podezřelý obchod

Podezřelý obchod tj. a) právní úkony uskutečněné bez přiměřeného protiplnění jiné strany obchodu; b) právní úkony uskutečněné s cílem způsobení škody majetkovým právům věřitelů.

Článek 61.2 zákona o úpadku uvádí pojem „podezřelý obchod“. V souladu s tímto ustanovením je podezřelý obchod právní úkon učiněný dlužníkem v průběhu jednoho roku do okamžiku podání návrhu na zahájení insolvenčního řízení nebo po datu přijetí tohoto návrhu bez přiměřeného protiplnění jiné strany obchodu, včetně případů ceny obchodu a (nebo) jiných podmínek horších pro stranu dlužníka, které se podstatně liší od ceny a (nebo) jiných podmínek, za kterých se za srovnatelných okolností obchody uskutečňují.

V bodě 8 Rozhodnutí Pléna 63 je uvedeno, že pro prohlášení právního úkonu za neplatný na základě tohoto ustanovení není třeba, aby bylo plnění uskutečněno oběma nebo jednou ze stran obchodu, proto nepřiměřenost protiplnění může být zjištěna z podmínek obchodu. V souladu s odstavcem 1 bodu 1 článku 61.2 ZÚ se nepřiměřené protiplnění jiné strany obchodu vyskytuje v případě, že se cena tohoto obchodu a (nebo) jiné podmínky horší pro stranu dlužníka v okamžiku jeho uzavření podstatně liší od ceny a (nebo) jiných podmínek, za kterých se za srovnatelných okolností uskutečňují podobné obchody. Při srovnávání podmínek obchodu s obdobnými obchody je třeba brát v úvahu jak podmínky obdobných obchodů uskutečněných dlužníkem, tak podmínky, za kterých byly obdobné obchody uskutečněny jinými účastníky transakce. Na základě bodu 1 článku 61.2 ZÚ může být popřen také právní úkon, jehož podmínky formálně předpokládají ekvivalentní protiplnění, avšak s tím, že dlužník si v okamžiku uzavření byl vědom toho, že smluvní strana nemá a nebude mít majetek dostatečný pro poskytnutí protiplnění.

V bodě 9 Rozhodnutí Pléna № 63 je uvedeno, že v případě, že byl podezřelý právní úkon učiněn ve lhůtě jednoho roku do podání návrhu na zahájení insolvenčního řízení nebo po podání takového návrhu, bude pro prohlášení právního úkonu za neplatný stačit existence okolností uvedených v bodu 1 čl. 61.2 ZÚ. V souvislosti s tím není zapotřebí existence jiných okolností stanovených bodem 2 tohoto ustanovení (například, vědomí smluvní strany o úpadku dlužníka). V případě, že podezřelý právní úkon bez přiměřeného protiplnění byl učiněn nejpozději před

třemi lety, avšak ne dříve než jeden rok do podání návrhu na zahájení insolvenčního řízení, může být prohlášen jako neplatný pouze na základě bodu 2 čl. 61.2 ZÚ za předpokladů v něm stanovených.

Pro příklad, co je podezřelý obchod v praxi, přivedu případ ze soudní judikatury. Vnější správce společnosti obrátil se na Arbitrážní soud s návrhem o vyslovení neplatnosti smlouvy o zpracování znaleckého posudku. Rozsudkem Arbitrážního soudu smlouva o zpracování znaleckého posudku uzavřena mezi společností a žalovaným je prohlášena za neplatnou. Navrhovatel poskytl důkazy prokazující, že cena práce, která tvořila předmět smlouvy, byla by při uzavření obdobných smluv s jinými osobami mnohem nižší než cena stanovená v napadané smlouvě. Proto existence ve sporu důkazů, které by prokazovaly, že cena napadané smlouvy liší se od ceny obdobných smluv uzavřených za srovnatelných podmínek v horší pro stranu dlužníka, ukazuje na neplatnost smlouvy.⁴⁷

Podezřelým právním úkonem je také právní úkon učiněný dlužníkem s cílem způsobit škodu majetkovým právům věřitelů v případě, že takový úkon byl uskutečněn v průběhu třech let do podání návrhu na zahájení insolvenčního řízení nebo po podání takového návrhu, jestliže jako důsledek jeho učinění bylo způsobení škody majetkovým právům věřitelů a druhá smluvní strana o tomto cíli dlužníka ke dni uskutečnění právního úkonu věděla. Předpokládá se, že druhá strana věděla o tom, jestli je spřízněnou osobou, nebo věděla nebo vědět musela o zkrácení věřitelů dlužníka nebo věděla nebo vědět musela o příznacích platební neschopnosti nebo nedostatečnosti majetku dlužníka (bod 2, čl. 61.2 ZÚ).

V bodě 5 Rozhodnutí Pléna № 63 je uvedeno, že osoba, která odporuje právnímu úkonu dle tohoto důvodu, musí prokázat přítomnost souhrnu všech následujících okolností:

- a) právní úkon byl učiněn s cílem způsobit škodu majetkovým právům věřitelů;
- b) důsledkem právního úkonu byla skutečná škoda majetkovým právům věřitelů;
- c) druhá smluvní strana věděla nebo vědět musela o tomto úmyslu dlužníka v den uskutečnění právního úkonu;

V případě neprokázání alespoň jedné z těchto okolností soud odmítne prohlášení neplatnosti právního úkonu na základě tohoto důvodu.

Při určování škody majetkovým právům věřitelů je třeba brát v úvahu, že ZÚ v odst. 32 čl. 2 ZÚ rozumí pod touto škodou zmenšení hodnoty nebo velikosti majetku dlužníka a (nebo)

⁴⁷ Rozsudek NAS RF ze dne 21. 9. 2011 № A46-11796/2009

zvýšení majetkových nároků k dlužníkovi a také jiné důsledky učiněné dlužníkem právními úkony, vyvolávajícími nebo schopné vyvolat úplnou nebo částečnou ztrátu možnosti věřitelů uspokojit své pohledávky za dlužníkem z jeho majetku.

Pro usnadnění prokazování, že cílem právního úkonu je poškodit věřitele (vzhledem k vysvětlením obsaženým v bodech 6 a 7 Rozhodnutí Pléna № 63), ZÚ stanoví řadu presumpcí, které usnadňují úkol žalobce. Cíl způsobení škody majetkovým právům věřitelů se předpokládá tehdy, když ke dni učinění právního úkonu dlužník splňoval podmínky platební neschopnosti nebo nedostatečnosti majetku, a současně existovala alespoň jedna z následujících podmínek:

- a) právní úkon byl učiněn bezúplatně;
- b) právní úkon byl učiněn vůči spřízněné osobě. Předpokládá se, že spřízněná osoba věděla o příznacích platební neschopnosti nebo nedostatečnosti majetku, jestliže neprokázala opak.⁴⁸ Spřízněnými osobami dle čl. 19 ZÚ jsou osoby blízké, osoby tvořící s dlužníkem koncern, ovládající osoby, statutární orgán dlužníka, členové dozorčí rady a jiné osoby, které jsou označovány jako spřízněné osoby právními předpisy upravujícími akciovou společnost a společnost s ručením omezeným. Vzhledem k tomu, že uvedené osoby mají velká práva tykající se správy společnosti a přístupu k finanční a účetní dokumentaci, zavedení příslušného ustanovení se ukazuje jako odůvodněné;
- c) právní úkon byl zaměřen na to, aby byl vypořádán podíl společníka na majetku dlužníka v souvislosti s vystoupením společníka ze společnosti;
- d) hodnota majetku, který byl předán v důsledku uskutečnění právního úkonu nebo v rámci propojených právních úkonů nebo přijatých povinností, tvoří 20 a více % a více bilanční hodnoty aktiv dlužníka a pro kreditní organizaci je to 10 a více % a více bilanční hodnoty aktiv dlužníka, která se určuje na základě údajů účetní závěrky dlužníka ke dni posledního zúčtovacího data před uskutečněním uvedených právních úkonů nebo právního úkonu;
- e) dlužník si bezprostředně před učiněním právního úkonu nebo po jeho učinění změnil místo bydliště nebo místo podnikání bez oznámení věřitelům, zatajil svůj majetek, zničil či jinak zkraslil relevantní právní dokumentaci, účetní dokumentaci nebo jiné evidenční dokumenty, jejichž vedení je obligatorní dle právních předpisů Ruské

⁴⁸ Bod 3 čl. 61 ZÚ

federace, anebo účetní dokumentace byla zničena v důsledku toho, že dlužník neřádně plní povinnosti ohledně uschovávání uvedených dokumentů;

- f) dlužník dále užívá nebo vlastní majetek či dává pokyny k tomu, jak se má zacházet s majetkem po dni uskutečnění právního úkonu o převodu tohoto majetku do vlastnictví třetí osoby.

Přivedu k tomu jeden příklad ze soudní judikatury. Jelikož napadené smlouvy v souhrnu směřovaly nikoliv k cílům, které jimi byly formálně předstírány, ale k vytvoření fiktivního dluhu bezprostředně před úpadkem a ke zmenšení možností jiných věřitelů dlužníka v uspokojování jejich pohledávek, soud vyhověl návrhu insolvenčního správce o vyslovení neplatnosti smluv o vydání směnek.⁴⁹

3.1.4. Právní úkony zvýhodňující jednoho věřitele na úkor jiných (právní úkon s upřednostněním)

V souladu s čl. 61.3 ZÚ může být právní úkon učiněný dlužníkem vůči jednomu věřiteli nebo jiné osobě může být prohlášen arbitrážním soudem za neplatný tehdy, jestli takový úkon vyvolává nebo může vyvolat zvýhodnění jednoho věřitele na úkor jiných věřitelů ve vztahu k uspokojování jejich pohledávek, a jestliže bude splněna jedna z následujících podmínek:

- právní úkon je zaměřen na zajištění pohledávky jednotlivého věřitele za dlužníkem nebo třetí osobou, která vznikla přede dnem učinění odporovaného právního úkonu. Nejjednodušším příkladem je uzavření zástavní smlouvy dlužníkem, která zajišťuje již dříve vzniklou pohledávku věřitele za dlužníkem. Komplikovanějším je případ, kdy dlužník poskytuje zástavu nebo ručení jako zajištění pohledávky věřitele za třetí osobou a kdy jestli věřitel nemá pohledávku za dlužníkem,
- právní úkon způsobil nebo může způsobit změnu pořadí uspokojování pohledávek věřitelů vzniklých přede dnem učinění odporovaného právního úkonu. Také zde je prvním možným příkladem poskytnutí zástavy zajišťující již dříve vzniklou pohledávku, jelikož pohledávky ze zástavy mají přednost. Mezi další případy patří: novace pohledávek z náhrady škody v podobě ušlého zisku, placení smluvních pokut a jiných finančních sankcí v hlavním závazku (druhé pohledávky mají přednost před první

⁴⁹ Rozsudek 17. arbitrážního odvolacího soudu ze dne 30. 11. 2011 № 17АП-8925/2011-ГК ve věci № А718740/2010

- právní úkon způsobil nebo může způsobit uspokojení pohledávek jednotlivých věřitelů, které ke dni uskutečnění úkonu nejsou splatné, za přítomnosti splatných pohledávek jiných věřitelů,
- právní úkon způsobil situaci, že jednotlivý věřitel měl nebo může mít větší přednost při uspokojování pohledávek vzniklých před učiněním odporovaného úkonu na rozdíl od toho, jakou by měl v případě vypořádání s věřiteli v pořadí stanoveném právními předpisy.

Bod 2 tohoto ustanovení stanoví, že tyto právní úkony musí být učiněny až po dni podání návrhu soudu na zahájení insolvenčního řízení nebo ve lhůtě jednoho měsíce před dnem podání takového návrhu soudu. V případě, že právní úkon je učiněn s upřednostněním v uvedeném období, nehraje vědomí o úpadku dlužníka (neboli poctivost) druhé smluvní strany pro účely odporovatelnosti právnímu úkonu žádnou roli.⁵⁰ Skutečnost, že druhá smluvní strana bylo vědomá to, že dlužník je úpadku, přichází v úvahu jenom v případě, že právní úkon s upřednostněním byl učiněn nejdříve před 6 měsíci a nejpozději 1 měsíc do podání návrhu na zahájení insolvenčního řízení. Předpokládá se, že osoba se zájmem věděla o příznacích úpadku dlužníka, jestli nebyl prokázán opak.

Chtěla bych seznámit s tím, jak soudy aplikují v praxi ustanovení 61.3 ZÚ. Arbitrážní soud v jednom ze svých rozhodnutí prohlásil smlouvu dlužníka za neplatnou s tím odůvodněním, že jelikož v okamžik uzavření dohody o odstupném dlužník měl závazky vůči jiným věřitelům, uzavření napadené dohody způsobilo zvýhodnění jednoho věřitele na úkor jiných.⁵¹

3.1.5. *Odporovatelnost právním úkonům v podobě plnění závazku*

Vyvedení aktiv před úpadkem uskutečňuje se nejčastěji prostřednictvím převodu vlastnických práv k majetku dlužníkem na jiné osoby a pro insolvenční řízení je důležité zajistit možnost odporování tomuto plnění. Avšak v ruském právu je spornou otázkou, zda je právním úkonem převod majetku jako plnění závazku, a v souvislosti s tím soudní judikatura ohledně možnosti odporování peněžním plněním a jiným závazkům z převodu majetku nebyla jednotná. Poprvé byla možnost odporování takovým právním úkonům při úpadku na úrovni NAS RF akceptovaná v bodu 5 Rozhodnutí Pléna № 32, v němž bylo uvedeno, že „za právní úkony, které

⁵⁰ Bod 11 Rozhodnutí Pléna № 63

⁵¹ Rozsudek 17. arbitrážního odvolacího soudu ze dne 22.11.2011 № 17АП-10865/2011-ГК ve věci № А60-10343/2010

mohou být prohlášeny jako neplatné na základě zvláštních důvodů stanovených ZÚ, se považují také úkony, které jsou plněním závazků (např. úhrada peněžitého dluhu věřiteli dlužníkem, převod jiného majetku dlužníkem do vlastnictví věřitele), nebo úkony vyvolávající stejné právní následky (započet, novace, odstupné). Kromě toho na základě výše uvedených důvodů mohou být odporovány takové bankovní operace jako odepsání peněžních prostředků bankou z účtu klienta (jak neakceptované, tak i na základě příkazu klienta).

Finální řešení této otázky se našlo po přijetí Zákona № 73 – FZ v bodě 3 čl. 61.1 ZÚ, který uvedl, že pravidla hlavy III.1 ZÚ („Odporovatelnost právním úkonům dlužníka“) mohou se aplikovat nejen na odporovatelnost právním úkonům představujícím plnění závazků občanskoprávního charakteru, ale i na jiné případy. Tak připustil na základě těchto pravidel možnost odporovat úkonům představujícím plnění závazků a povinností vzniklých v souvislosti s pracovními, rodinnými, daňovými, celními právními předpisy Ruské federace a jinými legislativními obory Ruské federace, a také úkonům, kterými se vykonávají soudní rozhodnutí nebo rozhodnutí jiných orgánů veřejné moci.

Plénum NAS RF v Rozhodnutí Pléna № 63 (bod 1) uvedl, že podle pravidel hlavy III.1 ZÚ mohou být odporovány:

- 1) právní úkony, které jsou plněními občanskoprávních závazků (včetně hotovostního a bezhotovostního plnění peněžitého dluhu věřiteli, převod jiného majetku dlužníkem do vlastnictví věřitele), nebo jiné úkony, které směřují k zániku závazku (návrh na započtení, návrh na novace, poskytnutí odstupného atd.);
- 2) bankovní operace, včetně odepsání peněžních prostředků bankou z účtu klienta na účet úhrady pohledávky banky za klientem nebo jinými osobami (jak neakceptované, tak i na základě příkazu klienta);
- 3) placení platu, včetně prémie;
- 4) dohoda o společném jmění manželů, dohoda o vypořádání společného jmění manželů;
- 5) úhrada daní, poplatků a cla jak samotným dlužníkem, tak pomocí odepsání peněžních prostředků z účtu plátce na základě příkazu příslušného orgánu veřejné moci;
- 6) úkony, kterými se vykonávají soudní rozhodnutí, včetně rozhodnutí o schválení smíru a také samotný smír;
- 7) převod peněžních prostředků oprávněné osobě ve vykonávacím řízení získaných realizací majetku dlužníka.

3.1.6. *Odporovatelnost úkonům učiněným jinou osobou než dlužníkem*

Dle obecného pravidla při úpadku dlužníka mohou být nepadnuty právní úkony učiněné samotným dlužníkem, jelikož dlužník je schopen a má zájem způsobit škodu věřitelům pomocí právních úkonů, kterými nakládá se svým majetkem. V souvislosti s tím se znění všech důvodů předpokládaných dosavadním ustanovením čl. 101 ZÚ začínalo slovy „právní úkon učiněný dlužníkem“.

Protože existují případy, kdy škoda věřitelům vzniká z právních úkonů uskutečňovaných ne samotným dlužníkem, ale jinými osobami, souvisí s tím to, že k negativním dopadům na majetek dlužníka jsou schopny přispět i jiné osoby z důvodu svých právních vztahů s dlužníkem. V souvislosti s tím bod 1 čl. 61.1 ZÚ (ve znění zákona № 73) teď upravuje možnost odporovatelnosti právním úkonům učiněným jak dlužníkem, tak i jinými osobami na úkor dlužníka z důvodů a dle pravidel uvedených v ZÚ.

V souladu s bodem 2 Rozhodnutí Pléna № 63 patří mezi právní úkony učiněné jinými osobami než dlužníkem na úkor dlužníka, které na základě bodu 1 čl. 61.1 ZÚ dle pravidel hlavy III.1 tohoto zákona mohou být prohlášeny za neplatné (také včetně důvodů dle čl. 61.2 a 61.3), např.:

- 1) prohlášení věřitele o započtení,
- 2) odepsání peněžních prostředků bankou z účtu klienta – dlužníka bez jeho příkazu z důvodu úhrady pohledávky banky nebo jiných osob za klientem a rovněž na základě poskytnutí exekučního příkazu bance oprávněnou osobou,

Jelikož odepsání peněžních prostředků bankou z účtu společnosti způsobilo zvýhodnění pohledávky banky na úkor jiných věřitelů, soud vyhověl žalobě na vydání bezdůvodného obohacení.⁵²

- 3) převod peněžních prostředků oprávněné osobě ve vykonávacím řízení získaných realizací majetku dlužníka nebo odepsaných z jeho účtu,
- 4) ponechání si majetku dlužníka oprávněnou osobou ve vykonávacím řízení nebo předmětu zástavy zástavním věřitelem.

Další možný příklad právního úkonu učiněného třetí osobou, avšak na účet dlužníka, je zcizení majetku dlužníka komisionářem. Nehledě na to, že komisionář činí úkony svým jménem

⁵² Rozsudek 17. arbitrážního odvolacího soudu ze dne 9. 4. 2010 № 17АП-2754/2010-ГК ve věci № А60-44517/2009

(bod 1 čl. 990 ObčZ RF), má vlastnické právo ke zcizovanému majetku nadále komitent (bod 1 čl. 996 ObčZ RF). V souvislosti s tím se zcizení majetku komisionář uskutečňuje na účet dlužníka, neboť se zcizuje majetek dlužníka, a v případě, že takové zcizení způsobilo vznik škody na straně věřitelů, může být nepadnuto v insolvenčním řízení.

Tak, dle soudní judikatury převod nerealizovaného majetku dlužníka do vlastnictví povinné osoby uskutečněný v rámci výkonu rozhodnutí při zahájeném insolvenčním řízení vůči dlužníkovi, je neplatný.⁵³

3.2. Důvody neplatnosti a neúčinnosti stanovené zákonem o úpadku dle úpravy v České republice

3.2.1. Neplatnost právních úkonů v insolvenčním řízení

Platná právní úprava insolventního práva nemá zvláštní ustanovení o neplatnosti právních úkonů v insolvenčním řízení. Proto se používají obecných ustanovení o neplatnosti podle občanského zákoníku. I přesto ustanovení § 231 až § 234 IZ se považují za zvláštní ustanovení vůči obecným procesním ustanovením o neplatnosti právních úkonů a zejména o jejich právních následcích, protože:

- a) jejich cílem je řešit zjištění neplatnosti způsobem, který by vylučoval neodůvodněné zkracování majetkové podstaty;
- b) pro účely insolvenčního řízení neplatí obecně překážka litispendence a v rozsahu uvedeném v zákoně překážka rei iudicatae;
- c) neplatnost se zjišťuje (deklaruje) jedině insolvenčním soudem a to buď v incidenčním sporu, nebo v rámci předběžné otázky

Neplatnost posuzovaná podle těchto ustanovení se vztahuje k úkonům, týkajícím se majetku nebo závazku dlužníka. Však z ustanovení § 231 výslovně nevyplývá, že musí jít o úkony samotného dlužníka. Dle komentáře k IZ lze představit aplikaci těchto ustanovení i na úkony třetích osob, z nichž plnění plynulo do majetku dlužníka a stalo se tak součástí majetkové podstaty.⁵⁴

⁵³ Rozsudek 17. arbitrážního odvolacího soudu ze dne 6. 4. 2009 № 17АП-1828/2009-AK ve věci № А71-181/2009

⁵⁴ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, s. 489

Mluvíme-li o hmotněprávních důvodech neplatnosti právních úkonů, v tomto případě přicházejí v úvahu obecné ustanovení o neplatnosti § 37 a násl., § 49a ObčZ, resp. § 267 a násl. ObchZ, popř. dalších zvláštních právních předpisů.⁵⁵ Ale důvody neplatnosti najdeme také i přímo v IZ, tak pod sankcí neplatnosti dle IZ jsou např. dlužníkovy odmítnutí daru nebo dědictví učiněné po prohlášení konkursu⁵⁶ nebo některé dlužníkovy úkony týkající se jeho majetku ve společném vlastnictví manželů.⁵⁷

Ustanovení § 231 IZ upravující neplatnost právních úkonů dlužníka v insolvenčním řízení se výslovně odchyluje od zásady hodnocení důkazů v „běžném“ občanském soudním řízení, že je věcí soudu, zdali má sám posoudit otázku, o níž přísluší rozhodnout jinému orgánu, nebo bude vycházet z takového rozhodnutí, bylo-li již vydáno.⁵⁸ Z úpravy § 231 IZ plyne, že výlučným orgánem povolaným k posouzení platnosti právních úkonů týkajících se majetku nebo závazků dlužníka je insolvenční soud, ledaže dle § 232 IZ nebyla neplatnost takového úkonu zjištěna pravomocným rozhodnutím soudu ještě před zahájením insolvenčního řízení. Pouze v takovém případě přichází v úvahu překážka rei iudicatae za splnění podmínky, že dlužník byl účastníkem pravomocně skončeného řízení. „Jiné způsoby zjištění neplatnosti právního úkonu (v rámci rozhodčího řízení, dohodou, jednostranným právním úkonem, rozhodnutím vydaným jiným než insolvenčním soudem, které nenabýlo právní moci do zahájení insolvenčního řízení atd.) sice mohou nastat, a to v některých případech i po zahájení insolvenčního řízení, ale nejsou pro účely tohoto řízení relevantní a insolvenční soud jimi není vázán, takže i když bude tímto jiným způsobem deklarována neplatnost, pro účely insolvenčního řízení bude úkon nadále považován na platný.“⁵⁹

4.2.2. Neúčinnost právních úkonů v insolvenčním řízení

S ohledem na to, že čím více blíží se úpadek dlužníka, tím dlužník má větší zájem naložit se svým majetkem tak aby věřitele dosáhly co nejmenšího uspokojení. Proto insolvenční právo potřebuje pravidla, která by upravovala zvrácení obchodů dlužníka, v důsledku kterých dochází k nelegitimnímu snížení jeho jmění. IZ tedy obsahuje vůči úpravě § 42a ObčZ zvláštní

⁵⁵ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 488 s.

⁵⁶ § 246 odst. 4 IZ

⁵⁷ § 269 odst. 1, 270 odst. 1, 276 odst. 2

⁵⁸ Zelenka, J. a kol. Insolvenční zákon s komentářem, důvodovou zprávou a nařízením Rady ES 1346/2000. Praha: Linde Praha a.s., 2007, s. 356

⁵⁹ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 488 s.

ustanovení o odporovatelnosti právních úkonů. Účelem institutu odporovatelnosti v insolvenčním právu je ochrana věřitelů před nekalým jednáním dlužníka, uskutečněným před jeho úpadkem, kterým hodlá zmenšit svůj majetek a tím zkrátit pohledávky věřitelů.

Jak jsem již psala, nová právní úprava IZ opustila od dosavadní koncepce automatické neúčinnosti právních úkonů dle § 15 ZKV a v současné době přibližuje se institutu odporovatelnosti upravenému v § 42a ObčZ, rozšiřuje však podmínky, za nichž lze odpůřící žalobě vyhovět. Jednání, jemuž podle § 42a ObčZ úspěšně odporovat nelze, může být odporovatelné podle IZ.⁶⁰ Přičemž podle IZ existuje možnost odporovat právním úkonům, jimž dle uvedeného ustanovení ObčZ úspěšně odporovat nelze.

Však třeba konstatovat, že i nadále v IZ vyskytují se úkony, které jsou neúčinné přímo ze zákona, jako např. ve smyslu ustanovení § 111 odst. 3 insolvenčního zákona, dle kterého právní úkony dlužníka, které učinil v rozporu s omezeními stanovenými v důsledku účinků spojených se zahájením insolvenčního řízení, jsou vůči věřitelům neúčinné. Podle § 246 odst. 2 IZ jsou v rámci konkursu neúčinné vůči věřitelům právní úkony dlužníka související s majetkovou podstatou učiněné poté, co oprávnění nakládat s ní přešlo na insolventního správce. V zákoně pak lze najít i příklady další formy neúčinnosti, a to neúčinnosti některých právních úkonů či jejich částí vůči insolventnímu správci, kdy správce není vázán některými typy ujednání, např. při zpeněžování majetkové podstaty ve smyslu § 283 odst. 1 IZ, podle něhož insolvenční správce není při zpeněžování omezen ujednáními, která brání úplatnému postoupení dlužnických pohledávek, či ve smyslu § 284 odst. 2 IZ není vázán smluvními předkupními právy.⁶¹

Zákon v ustanovení § 235 obecně definuje neúčinné právní úkony jako právní úkony, kterými dlužník zkracuje možnost uspokojení věřitelů nebo zvýhodňuje některé věřitele na úkor jiných. Za právní úkon se považuje též dlužníkovu opomenutí. Ustanovení § 235 odst. 2 IZ pak určuje, že neúčinnost dlužnickových právních úkonů oproti právním úkonům popsáním v předchozím odstavci, které jsou neúčinné bez dalšího ze zákona, se zakládá jedině rozhodnutím insolvenčního soudu o žalobě insolvenčního správce, kterou bylo odporováno

⁶⁰ Zelenka, J. a kol. Insolvenční zákon s komentářem, důvodovou zprávou a nařízením Rady ES 1346/2000. Praha: Linde Praha a.s., 2007, 360 s.

⁶¹ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, s. 503

dlužníkovým právním úkonům, tzv. odpůrčí žalobou. Ustanovení § 158 odst. 1 IZ pak vymezuje, že odpůrčí žaloba je incidenčním sporem.⁶²

To znamená, že právní úkon v insolvenčním řízení považuje se za neúčinný při současném splnění dvou předpokladů, a to:

1. úkon je neúčinným ve smyslu § 235 odst. 1 IZ, a to jsou právní úkony, kterými dlužník buď
 - zkracuje možnost uspokojení věřitelů nebo
 - zvýhodňuje některé věřitele na úkor jiných,a
2. úkon naplňuje některou ze „skutkových podstat“ neúčinného úkonu, jak jsou vymezeny §§ 240 až 242 IZ.

Existuje několik odlišných mínění odborníků ohledně toho, zda ustanovení §§ 240 až 242 IZ předkládají demonstrativní nebo taxativní výčet dlužníkových úkonů vedoucích ke krácení uspokojení pohledávek insolvenčních věřitelů, jež může úspěšně napadnout insolvenční správce. Já se přikláním k názoru, že jde o výčet taxativní, jinak by existoval rozpor s principem právní jistoty a principem pacta sunt servanda, k jejichž ochraně slouží podrobná formulace a omezující podmínky použití jednotlivých skutkových podstat. Kromě toho v § 5 písm. c) IZ je vyjádřena zásada, že insolvenční řízení se nedotýká práv věřitelů nabytých v dobré víře před jeho zahájením, nestanoví-li IZ jinak.

Dále bych chtěla popsat jednotlivé skutkové podstaty neúčinných právních úkonů vyskytujících se v insolvenčním řízení.

3.2.3. Neúčinný právní úkon bez přiměřeného protiplnění

Podle § 240 odst. 1 IZ je právním úkonem bez přiměřeného protiplnění úkon, jímž se dlužník zavázal poskytnout plnění bezúplatně nebo za protiplnění, jehož obvyklá cena je podstatně nižší než obvyklá cena plnění, k jehož poskytnutí se zavázal dlužník. „V rámci incidenčního sporu vedeného na základě odpůrčí žaloby bude muset insolvenční správce prokázat, že obvyklá cena smlouveného protiplnění neodpovídá obvyklé ceně plnění poskytnutého

⁶² Prudilová Koničková Z. Neúčinnost právního úkonu dle insolvenčního zákona. Právnícké fórum. Online přístupné z: <http://www.pravnickeforum.cz/z-pravni-praxe/detail/articleid-453-neucinnost-pravniho-ukonu-dle-insolvenčního-zakona/>

dlužníkem, a to vyjma těch případů, kdy bude plnění ze strany dlužníka poskytnuto druhé straně bezplatně.⁶³

Avšak ne každý právní úkon bez přiměřeného protiplnění se považuje za neúčinný, ale jen takový právní úkon, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, nebo úkon, který vedl k dlužníkovu úpadku; přitom zákonodárce nechal na insolvenčním správci, potažmo i na insolvenčním soudu v rámci řízení o odpůřčí žalobě, aby on prokázal naplnění těchto podmínek. Přitom skutečnost, zda kontrahent dlužníka věděl, že je dlužník v úpadku či zda tento úkon k úpadku vede, nehraje žádnou roli. Žádné zavinění na straně dlužníka se také nevyžaduje.

Dále platí vyvratitelná právní domněnka, že právní úkon bez přiměřeného protiplnění, učiněný ve prospěch tzv. spřízněných osob, tj. osoby dlužníku blízké nebo osoby tvořící s dlužníkem koncern, je považován za úkon, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, a je proto na nich prokázat, že tomu tak nebylo. „V této souvislosti samozřejmě může nastat i varianta, kdy osoba blízká sice prokáže, že dlužník v době učinění předmětného úkonu v úpadku nebyl, a právní domněnku tak vyvrátí, přesto nebude úspěšná, neboť insolvenční správce prokáže, že předmětný úkon vedl k dlužníkovu úpadku.“⁶⁴

Definice osoby blízké je stanovena v § 116 ObčZ. Osobou blízkou je příbuzný v řadě přímé, sourozenec, manžel a partner dle zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství; jiné osoby považují se za osoby navzájem blízké, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocítila jako újmu vlastní. Co se týče pojmu koncern, najdeme jeho definici v § 66a odst. 7 ObchZ: „Jestliže jsou jedna nebo více osob podrobeny jednotnému řízení (dále jen „řízená osoba“) jinou osobou (dále jen „řídící osoba“), tvoří tyto osoby s řídící osobou koncern (holding) a jejich podniky včetně podniku řídící osoby jsou koncernovými podniky. Není-li prokázán opak, má se za to, že ovládající osoba a osoby jí ovládané tvoří koncern.“ Dle T. Richtera je pojem „koncern“ (§ 66a odst. 7 ObchZ pro účely odporovatelnosti příliš úzký; podle něj „vhodnější by zřejmě bylo užít pojmu „propojená osoba“ (§66a odst. 9 ObchZ). Na druhou stranu presumpce existence koncernu mezi ovládanou osobou a osobami jí ovládanými (§ 66a odst. 7 věta druhá ObchZ), v kombinaci s velmi širokou definicí ovládaní (§ 66 odst. 2 až 6

⁶³ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 532 s.

⁶⁴ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 533 s.

ObchZ), praktické dopady této legislativní nepřesnosti do značné míry zmírňují. Přesto však lze zákonodárci doporučit změnu ustanovení výše naznačeným způsobem“.⁶⁵

Úkonu lze odporovat, byl-li učiněn ve prospěch spřízněné osoby, v posledních 3 letech před zahájením insolvenčního řízení. Anebo v době jednoho roku před zahájením insolvenčního řízení, byl-li úkon činěn ve prospěch jiné osoby. „Uvedeným časovým rozpětím se vlastně vymezuje množina odporovatelných úkonů.“⁶⁶

Tato skutková podstata dále v odstavci 4 vyjmenovává typy transakce, které zákon z působení pravidla § 240 vyjímá. Tak například právním úkonem bez přiměřeného protiplnění není plnění uložené zákonem (např. daně, clo, poplatky), příležitostný dar v přiměřené výši, poskytnutí plnění, kterým bylo vyhověno ohledům slušnosti. Dále není právním úkonem bez přiměřeného protiplnění úkon, kterým dlužník se zřetelem ke všem okolnostem důvodně předpokládal, že z něj bude mít přiměřený prospěch, ale tuto definici nelze aplikovat na spřízněné osoby, bude se v tomto případě jednat o zkracující úkon ve smyslu § 240 odst. 1 a 2. Pokud se týče ostatních osob, bude tedy na žalobci, aby prokázal, že tato osoba mohla při náležitě pečlivosti poznat, že dlužník je v úpadku nebo tento úkon k úpadku vede. Jde většinou o protihodnoty, u nichž je obvyklé, že se jejich cena mění (akcie, umělecké předměty, futures).⁶⁷

3.2.4. Neúčinnost zvýhodňujících právních úkonů

Další skutkovou podstatou, jejíž konstrukce se velice podobá skutkové podstatě úkonu bez přiměřeného protiplnění, je úkon zvýhodňující některého věřitele na úkor jiných. Jak je definováno v § 241 odst. 1 IZ zvýhodňujícím právním úkonem se rozumí pouze právní úkon, v jehož důsledku se některému věřiteli dostane na úkor ostatních věřitelů vyššího uspokojení, než jaké by mu jinak náleželo v konkurzu. „Jejich podstata spočívá v tom, že sice nedojde ke změně poměru mezi souhrnem všech v insolvenčním řízení uspokojitelných pohledávek a výtěžkem zpeněžení veškerého majetku, jenž lze k jejich zaplacení použít, nicméně některému z věřitelů by se v rozporu s pravidly rovného zacházení dostalo lepší míry uspokojení než věřitelů, ostatním.“⁶⁸ Nejedná se o to, že by věřitel žádnou pohledávku vůči dlužníkovi neměl ani o to, že

⁶⁵ Richter, T. Insolvenční právo. 1. vyd. Praha: ASPI, Wolters kluwer, 2008, 334 s.

⁶⁶ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 534 s.

⁶⁷ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 535 s.

⁶⁸ Maršíková, J. a kol. Insolvenční zákon s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy. Praha: Leges, 2011, 391 s.

pohledávka byla nižší, než plnění, které věřitel dostal, ale podstatné je to, jestli věřitel bude na základě tohoto právního úkonu uspokojen více, než by mu náleželo v rámci řízení o konkursu dle § 298 a násl. IZ. Typicky jde o „započtení objektivně existujících pohledávek za splnění podmínek upravených v § 235 a 241 IZ, např. dlužníkovy splatné pohledávky oproti věřitelově nesplatné; nezajištěnému věřiteli se tak podle okolností, tj. výše započítávaných pohledávek, může dostat nikoli poměrného, ale plného uspokojení“.⁶⁹ Je to zase povinnost insolvenčního správce v rámci incidenčního sporu o odpůrčí žalobě tyto skutečnosti prokázat.

Při zkoumání tohoto ustanovení je třeba brát v potaz, že ani z obecné definice neúčinných právních úkonů, obsažené v § 235 IZ, ani ze zvláštní v § 241, nevyplývá, že zvýhodňující právní úkony musí mít za následek zmenšení či právní znehodnocení majetku dlužníka. Z toho může učinit závěr, že se zřejmě jedná též o zvětšení či zmnožení dlužníkových závazků uspokojovaných později v insolvenčním řízení.⁷⁰ Tak lze odporovat úkonu, kterým dlužník uzná promlčený závazek v době, kdy je v úpadku, jako zvýhodňující právní úkon, neboť stejná majetková podstata bude rozdělena mezi více věřitelů, než by tomu bylo bez tohoto úkonu. V době účinnosti ZKV judikatura hleděla na tuto otázku jinak, a to v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2008, sp. zn. 20 Odo 1663/2006 soud došel k názoru, že uznání promlčeného závazku dlužníkem není jednáním směřujícím ke zmenšení dlužníkovy majetku a takovým uznáním dlužník na sebe nepřejímá svému majetku nepřiměřené závazky, a tím pádem tento úkon nelze prohlásit za neúčinný.⁷¹ V souvislosti se zavedením nové definice odporovatelného právního úkonu je podle odborníků zabývajících se insolvenčním právem otázkou možnost aplikace judikatury vydané za účinnosti ZKV.

Stejně jako v případě § 240 IZ platí podmínka, že zvýhodňující úkon bude považován za neúčinný jen tehdy, jestliže byl učiněn v době, kdy byl dlužník v úpadku, nebo jestliže vedl k dlužníkovu úpadku.

Prakticky shodně jako v případě neúčinnosti právních úkonů bez přiměřeného protiplnění zákonodárce usnadňuje insolvenčnímu správci postup vůči spřízněným osobám tím, že zvýhodňující právní úkon učiněný ve prospěch osob blízkých a tvořících s ním koncern je považován za úkon, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku.

⁶⁹ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 540 s.

⁷⁰ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 540 s.

⁷¹ Pozn. autora: dle § 15 odst. 1 písm. d) ZKV neúčinnými jsou úkony dlužníka, kterými na sebe přejímá svému majetku nepřiměřené závazky

Stejně jako v § 240 IZ upravena subjektivní stránka této skutkové podstaty, vědomí kontrahenta dlužníka, zda je dlužník v úpadku či zda příslušný úkon k úpadku vede, nevyžaduje. Zavinění dlužníka také nepřichází v úvahu.

Oproti ustanovením § 240 a § 242 tato skutková podstata neúčinného právního úkonu ve svém odstavci 3 uvádí demonstrativní výčet zvýhodňujících právních úkonů, kterých se může dopustit dlužník, a to případy, kdy

- a) splnil dluh dříve, než se stal splatným,
- b) dohodl změnu nebo nahrazení závazku ve svůj neprospěch,
- c) prominul svému dlužníku splnění dluhu nebo jinak dohodl anebo umožnil zánik či nesplnění svého práva,
- d) poskytl svůj majetek k zajištění již existujícího závazku, ledaže jde o vznik zajištění v důsledku změn vnitřního obsahu zastavené věci hromadné.

Samozřejmě že lze odporovat i jiným úkonům naplňujícím znaky uvedené v odstavcích 1 a 2 tohoto ustanovení ve vazbě na obecnou definici odporovatelného právního úkonu v § 235 IZ.

Další příklady neúčinných zvýhodňujících právních úkonů najdeme v judikatuře. Tak ve výroku usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 13. 1. 2011, sp.zn. 10 Cmo 183/2010 je stanoveno, že takovým úkonem může být i ručitelské prohlášení dlužníka, že uspokojí pohledávku věřitele v případě, že ji neuspokojí věřitelův dlužník; to platí bez ohledu na to, zda dlužník již věřiteli z titulu ručení plnil či nikoliv. Soud také v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 29. 4. 2010, sp. zn. 29 Cdo 4888/2007 prohlásil, že se dlužník za situace nedostatečnosti majetku pro uspokojení svých věřitelů, který jako prodávající uzavřel se svým věřitelem jako kupujícím kupní smlouvu a následně uskutečnil započtení kupní ceny proti pohledávce kupujícího, dopustil právního úkonu (tj. uzavření kupní smlouvy) zkracujícího dlužníkovi věřitele. A to tím, že dlužník za prodaný majetek nedostal žádného skutečného protiplnění, z něž by mohli dlužníkovi věřitelé uspokojit své pohledávky.

Obdobně jako v § 240 odst. 4 je též v § 241 odst. 5 uveden taxativní výpočet dlužnických právních úkonů, jež nelze pokládat za odporovatelné. Mezi nimi je zřízení zajištění závazku dlužníka, obdržel-li za ně dlužník současně přiměřenou protihodnotu, např. půjčené částky. „Jiná situace by nastala, byla-li půjčená částka přijata již dávno předtím, než bylo zástavní právo k zajištění této pohledávky zřízeno. Obdobný následek může mít i započtení

nesplátané pohledávky oproti splatné.⁷² Ohledně právních úkonů učiněných za podmínek obvyklých v obchodním styku, na jejichž základě dlužník obdržel přiměřené protiplnění, které se také nepovažuje za neúčinné, platí, že toto ustanovení nelze aplikovat na spřízněné osoby. V opačném případě jednat o zkracující úkon ve smyslu § 241 odst. 1 a 2. Pokud se týče ostatních osob, bude tedy na žalobci, aby prokázal, že tato osoba mohla při náležitě pečlivosti poznat, že dlužník je v úpadku nebo tento úkon k úpadku vede. Poslední negativní definicí je úkon učiněný dlužníkem za trvání moratoria nebo po zahájení insolvenčního řízení. To znamená, že pokud po dobu trvání moratoria dlužník plní přednostně závazky související se zachováním provozu podniku, které vznikly v posledních 30 dnech před vyhlášením moratoria nebo po něm, jak toho vyžaduje ustanovení § 122 IZ upravující nakládání s majetkovou podstatou po dobu trvání moratoria, nelze takový úkon považovat za úkon zkracující ostatní věřitele.

3.2.5. Neúčinnost úmyslně zkracujících právních úkonů

Třetí a poslední skutkovou podstatou neúčinného právního úkonu v insolvenčním řízení dle § 242 IZ představují právní úkony úmyslně zkracující. Podstatný rozdíl těchto úkonů dlužníka od předchozích upravených ustanoveními § 240 a 241 spočívá v tom, že musí existovat úmysl dlužníka zkrátit uspokojení věřitelů bez ohledu na to, jakým způsobem se tak stalo. Z definice obsažené v § 242 odst. 2 dovozujeme, že do této kategorie neúčinných právních úkonů patří úkony, kterými dlužník úmyslně zkrátí uspokojení věřitele, byl-li tento úmysl druhé straně znám nebo jí se zřetelem ke všem okolnostem musel být znám. Předpokladem úspěšnosti u tohoto typu odpůrčí žaloby je unesení důkazního břemene stran toho, že dlužník měl úmysl zkrátit věřitele a druhá strana o tomto úmyslu výslovně věděla (byl jí znám) nebo musela vědět (musel jí být znám).⁷³ Ale půjde o jinou situaci v případě, kdy úmysl zkrátit věřitele měly obě smluvní strany. Dle názoru obsaženého v judikatuře, a to například v rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 26. 4. 2001, sp. zn. 21 Cdo 1811/2000, se totiž nejedná o úkon odporovatelný, ale neplatný dle § 39 ObčZ, a jak bude popsáno níže v bodu 3.2.6., je třeba deklarovat jeho neplatnost, nikoliv neúčinnost.

Pokud byl zkracující úkon činěn ve prospěch osoby dlužníku blízké nebo osoby tvořící s dlužníkem koncern, vytváří insolvenční zákon fikci znalosti těchto osob o úmyslu dlužníka zkrátit věřitele. Dle ustálené judikatury, viz třeba rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 5. 2001,

⁷² Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 542 s.

⁷³ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 549 s.

sp. zn. 21 Cdo 1912/2000, důkazní břemeno k prokázání opaku spočívá v případě odpůrčí žaloby na žalované osobě blízké, nebo žalované osobě tvořící s dlužníkem koncern.

IZ možný úspěch odpůrčí žaloby omezuje podmínkou jejího včasného uplatnění u soudu. Podle § 242 odst. 3 odporovat lze úkonu, jímž dlužník úmyslně zkrátil uspokojení věřitele, ve lhůtě pěti let před zahájením insolvenčního řízení. Oproti § 240 a 241 je tato lhůta o dva roky delší z toho důvodu, že u prvních dvou typů neúčinných úkonů nejde (či nemusí vždy jít) o jednání úmyslné, v posledním případě musí vždy existovat úmysl dlužníka zkrátit věřitele a výslovné vědomí druhé strany o tomto úmyslu.

Z výše uvedeného můžeme dovodit, že skutková podstata úmyslně zkracujících právních úkonů je mnohem přísnější ze všech tří upravených v IZ z těchto důvodů:

- a) jednak obsahuje delší lhůtu zpětného dosahu pravidla,
- b) nevyžaduje, aby dlužník byl v okamžiku transakce v úpadku nebo se do něj v jejím důsledku dostal,
- c) u spřízněných osob vědomost o úmyslu předpokládá
- d) neuvádí žádné druhy transakcí, které mají být před působením pravidla chráněny.⁷⁴

3.2.6. Neúčinný a neplatný právní úkon

Podle dnes již ustálené judikatury Nejvyššího soudu České republiky lze odporovat jen platnému právnímu úkonu, neboť „právní úkon, který není platný, a který tedy nevyvolává žádné právní účinky, nemůže naplnit jeden ze základních předpokladů odporovatelnosti, tj. zkrácení uspokojení dlužníkových věřitelů“ (rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 4. 2001, sp. zn. 21 Cdo 1811/2000 a rozsudky na něj navazující).⁷⁵

Tento závěr musí z povahy věci platit i v insolvenčním řízení. V § 234 IZ je výslovně vyjádřena obecná zásada preference neplatnosti před neúčinností, tj. že neúčinnost právního úkonu může nastat pouze u úkonu platného. Je-li tedy posuzovaný právní úkon neplatný, nelze u něj vyslovit jeho neúčinnost, ale právě jen neplatnost, proto se v takovém případě postupuje podle § 233 IZ.⁷⁶

⁷⁴ Richter, T. Insolvenční právo. 1. vyd. Praha: ASPI, Wolters kluwer, 2008, 334 s.

⁷⁵ Richter, T. Insolvenční právo. 1. vyd. Praha: ASPI, Wolters kluwer, 2008, 325 s.

⁷⁶ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 499 s.

3.3. *Komparace právních úprav důvodů neplatnosti a neúčinnosti, stanovených zákonem o úpadku Ruské federace a České republiky*

Právní úprava toho, co úpadkové právo Ruské federace a České republiky považuje za neplatné a neúčinné právní úkony, je podle mého názoru hodně podobná, až na jednu výjimku. Zásadní rozdíl mnou zkoumaných právních řádů je v tom, že ruský právní řád, ani občanská legislativa, ani předpisy upravující úpadkové právo, neznají a nepoužívají institut neúčinnosti právních úkonů. To znamená, že všechny úkony dlužníka, které mohou jakýmkoliv způsobem poškodit majetková práva věřitele a zkrátit možnost jejich uspokojení v rámci insolvenčního řízení, lze prohlásit za neplatné. Český právní řád naopak pracuje se dvěma pojmy, a sice s pojmem neplatnost a pojmem neúčinnost právních úkonů. Neúčinnost a neplatnost právního úkonu jsou dva naprosto rozdílné instituty, byť v rámci insolvenčního řízení nejsou rozdíly v majetkových důsledcích příliš velké. Napadnout platnost právních úkonů lze z obecných důvodů obsažených v ObčZ a v samotném IZ. Specifikum insolvenčního řízení je v tom, že jedině insolvenční soud rozhoduje o této otázce a není vázán dříve vydanými rozhodnutími o posouzení platnosti právních úkonů dlužníka. Dále existuje možnost věřitelů a insolvenčního soudu prostřednictvím odpůrčí žaloby odporovat takovým úkonům dlužníka, které zkracují uspokojení jeho (věřitele) vymahatelné pohledávky nebo zvýhodňují některého věřitele na úkor jiných (§§ 240 až 242 IZ). V důsledku úspěchu žaloby soud prohlásí příslušný úkon za neúčinný. Neplatnost působí proti všem, naproti tomu odporovaný právní úkon je platným, avšak na základě rozhodnutí soudu pozbývá účinnosti vůči konkrétním osobám.

Důvody neplatnosti právních úkonů stanovené ZÚ Ruské federace jsou značně podobné důvodům neúčinnosti právních úkonů dle IZ České republiky co do znění a konstrukce. Obě právní úpravy obsahují tři základní skutkové podstaty neplatnosti / neúčinnosti právních úkonů dlužníka, a to:

- a) právní úkony bez přiměřeného protiplnění,
- b) zvýhodňující právní úkony a
- c) úmyslně zkracující právní úkony.

Definice těchto skutkových podstat jsou více méně totožné, až na několik výjimek. ZÚ na rozdíl od IZ neříká, že dlužník musí být nutně v úpadku, když činí úkony bez přiměřeného protiplnění a zvýhodňující právní úkony. Ale skutečnost, zdali kontrahent v okamžiku uskutečnění právního úkonu věděl, že dlužník je v úpadku, prodlužuje zpětný dosah pravidla. To znamená, že v takovém případě lze napadnout právní úkony bez přiměřeného protiplnění, které

dlužník učinil v průběhu až 3 let před zahájením insolvenčního řízení místo obecné lhůty 1 roku. To samé platí u zvýhodňujících právních úkonů. Obecně platí, že pravidlo dopadá na úkony, které dlužník učinil až po zahájení insolvenčního řízení, ledaže kontrahent věděl o úpadku dlužníka, v takovém případě lze napadnout platnost úkonů činěných nejdříve 1 rok nebo nejpozději 6 měsíců před zahájením insolvenčního řízení. Kromě toho, dle IZ není relevantní vědomost smluvní strany, zda dlužník v úpadku či nikoliv.

Jak jsem již naznačila, další odlišností zkoumaných úprav jsou zmíněné lhůty, v průběhu kterých dlužník činil odporované právní úkony. Lze dovodit, že česká právní úprava stanoví delší časové omezení pro provádění úkonů, které mohou být nepadnuty v insolvenčním řízení. Tak u prvních dvou skutkových podstat je to 1 rok před zahájením insolvenčního řízení nebo 3 roky před zahájením insolvenčního řízení, jestliže byly činěny vůči spřízněným osobám. U zkracujících právních úkonů je tato lhůta 5 let dle IZ a 3 roky dle ZÚ. Kromě kratšího časového zpětného dosahu pravidel ruská právní úprava neprodlužuje tyto lhůty, jestliže napadené úkony byly činěny vůči spřízněným osobám.

Konstrukce skutkové podstaty zkracujícího právního úkonu má ze všech tří konstrukcí skutkových podstat nejvíce stejných znaků jak v ruském ZÚ, tak v českém IZ. Obě úpravy pro úspěch žaloby u soudu vyžadují úmysl dlužníka zkrátit věřitele a vědomí smluvní strany dlužníka o tomto úmyslu dlužníka. ZÚ stejně jako IZ předpokládá, že spřízněné osoby věděly o tomto úmyslu dlužníka, pakliže neprokázaly opak. Je zajímavé, že dle ruského práva definice spřízněných osob je širší než dle práva českého, a kromě osob blízkých a osob tvořících s dlužníkem koncern zařazuje do této kategorie ovládající osoby, statutární orgán dlužníka a členy dozorčí rady. Dalším rozdílem je to, že teprve tady ruský zákon stanoví, že dlužník musí být v době provádění zkracujícího úkonu v úpadku, kdežto IZ jedině u této skutkové podstaty uvedenou podmínku nevyžaduje.

4. Postup při určení neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení

4.1. Postup při určení neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle úpravy v Ruské federaci

4.1.1. Osoby aktivně legitimované k podání návrhu na prohlášení neplatnosti

První znění ZÚ z roku 2002 poskytovalo možnost dovolání neplatnosti právních úkonů dlužníka insolvenčnímu správci a věřitelům. Přitom byli věřitelé oprávněni navrhnout neplatnost ne všech úkonů dlužníka.

Novely ZÚ ponechaly právo podat návrh na vyslovení neplatnosti právního úkonu jen insolvenčnímu správci. V souladu s čl. 61.9 ZÚ jsou k podání návrhu arbitrážnímu soudu legitimováni vnější správce nebo konkursní správce jménem dlužníka dle svého uvážení nebo na základě rozhodnutí schůze věřitelů nebo věřitelského výboru. Věřitelé teď musí pracovat nad jednou koncepcí a rozhodovat o dovolání se neplatnosti jenom na schůzi věřitelů. Přitom právo podat návrh insolvenčním správcem není spojeno s rozhodnutím schůze věřitelů. Jednotlivý věřitel nebo zplnomocněný orgán mají také možnost obrátit se na insolvenčního správce s návrhem dovolat se neplatnosti na základě čl. 61.2 nebo 61.3 ZÚ. V případě odmítnutí nebo nečinnosti insolvenčního správce jsou dotyčný věřitel nebo zplnomocněný orgán také oprávněni obrátit se na soud se žalobou na odmítnutí nebo nečinnost insolvenčního správce. Uznání dovolané nečinnosti (odmítnutí) za nezákonnou je důvodem pro odvolání insolvenčního správce.⁷⁷

Zdá se, že zbavení věřitelů práva dovolání se neplatnosti právních úkonů dlužníka zákonodárcem je podstatným omezením jejich práv a zákonných zájmů. Zákonodárce při objasňování reforem v insolvenčním řízení odkazuje na mezinárodní praxi. Dle oficiální verze obsažené v důvodové zprávě k zákonu, který nově mění okruh legitimovaných osob k podání návrhu na určení neplatnosti právních úkonů dlužníka, v případě, kdy jsou k tomu věřitelé legitimováni, začínají zneužívat tohoto práva, protahovat řízení a přít se mezi sebou. V souvislosti s tím ponechali zahraniční zákonodárci právo dovolat se neplatnosti jenom odborníkovi na insolvenční s možností podání žaloby proti jeho činnosti a nečinnosti.

⁷⁷ Bod 31 Rozhodnutí Pléna № 63

Podle názorů většiny odborníků způsobuje zbavení věřitelů aktivní legitimace k podání návrhu konflikty a přispívá k porušování práv a zájmů účastníků občanského styku. V této souvislosti zveřejnilo Ministerstvo ekonomiky a rozvoje Ruské federace 7. 9. 2011 na svých webových stránkách návrh zákona o zdokonalení nástrojů zjišťování příznaků úpadku a také o rozšíření pravomocí insolvenčních správců a insolvenčních věřitelů, směřujících k navrácení aktiv dlužníka zcizených před úpadkem. Například dle návrhu zákona musí právo dovolovat se neplatnosti právních úkonů dlužníka kromě insolvenčních správců získat také insolvenční věřitelé, jestliže výše jejich pohledávek v rejstříku tvoří více než 1 procento.

V platném znění ZÚ existuje jedna zajímavá výjimka. Tak čl. 206 ZÚ doplňuje seznam osob s aktivní legitimací k podání návrhu na vyslovení neplatnosti právních úkonů při úpadku fyzické osoby – podnikatele. Návrh může podat jakákoli osoba – účastník insolvenčního řízení (tj. včetně insolvenčního věřitele).

4.1.2. Lhůty a příslušnost soudů v řízení o prohlášení neplatnosti

Bod 32 Rozhodnutí Pléna № 63 objasňuje, že návrh prohlášení relativní neplatnosti právních úkonů dle čl. 61.2 (podezřelý obchod) nebo 61.3 (právní úkon s upřednostněním) ZÚ může být podán v průběhu jednorocní promlčecí lhůty.

V souladu s čl. 61.9 ZÚ běží promlčecí lhůta k podání návrhu od okamžiku, kdy se insolvenční správce poprvé dozvěděl nebo dozvědět měl o existenci důvodů předpokládaných ustanoveními čl. 61.2 a 61.3 ZÚ pro dovolání se relativní neplatnosti právního úkonu.

Jestliže je důvod neplatnosti spojen s porušením zákona o úpadku, učiněným insolvenčním správcem jménem dlužníka, běží promlčecí lhůta od okamžiku, kdy se o existenci těchto důvodů poprvé dozvěděl nebo dozvědět měl následující insolvenční správce.

Promlčení se ve smyslu bodu 2 čl. 199 ObčZ RF dovolává na návrh jiné smluvní strany napadeného právního úkonu nebo zástupce společníků dlužníka anebo na návrh vlastníka majetku dlužníka, který je státním podnikem.

Jak vyplývá z bodu 32 Rozhodnutí Pléna Nejvyššího soudu Ruské federace a Pléna NAS RF ze dne 1. 7. 1996 № 6/8 „O některých otázkách spojených s aplikací části první Občanského zákoníku Ruské federace“ (dále jen „**Rozhodnutí Pléna № 6/8**“), mohou být nároky na dovolání se absolutní neplatnosti právního úkonu uplatněny u soudu ve lhůtě stanovené v bodě 1 čl. 181 ObčZ RF. V souladu s bodem 1 čl. 181 ObčZ RF se právo na návrh na prohlášení absolutní

neplatnosti promlčuje ve tříleté lhůtě, která začíná běžet ode dne, kdy se poprvé mělo plnit z tohoto právního úkonu.

V bodě 17 Rozhodnutí Pléna № 63 se stanoví, že dle bodu 1 čl. 61.8 se návrh na prohlášení neplatnosti právního úkonu dlužníka podává soudu, který vede insolvenční řízení dlužníka, a projednává se v rámci tohoto insolvenčního řízení.

Přitom v případě, že návrh byl podán jinému soudu, bude předán soudu, který vede insolvenční řízení dlužníka, pro jeho projednání v rámci insolvenčního řízení.

Žaloby dlužníka o vyslovení neplatnosti právních úkonů z obecných důvodů stanovených občanským zákonodárstvím, které byly podány dlužníkem soudu do dne zahájení řízení vnější správy nebo konkurzního řízení, se projednávají obecnými soudy mimo insolvenční řízení a rovněž tak i po zahájení insolvenčního řízení vůči dlužníkovi.

Návrhy na prohlášení neplatnosti právních úkonů dlužníka z obecných důvodů stanovených občanským zákonodárstvím (např. předpokládaných ObčZ RF nebo právními předpisy o právnických osobách), které podávají jiné osoby než insolvenční správce, a to kontrahenty nebo dlužníkem v rámci dohledového řízení nebo finančního ozdravení, se projednávají podle obecných pravidel Občanského soudního řádu Ruské federace, zákona ze dne 14. 11. 2002 № 138 – ФЗ. Soud příslušný k projednání věci v insolvenčním řízení se nebude zabývat návrhy jiných osob než insolvenčního správce o dovolání se neplatnosti právních úkonů z výše uvedených důvodů.

Mezi jednotlivá řízení o úpadku (insolvenční řízení) patří vnější správa, konkurz, dohled a tzv. finanční ozdravení. Tak může být návrh na prohlášení neplatnosti právního úkonu z důvodů uvedených v čl. 61.2 nebo 61.3 ZÚ podán jen v řízení vnější správy nebo konkurzu. V řízeních dohledu a finančního ozdravení nemůže být platnost právních úkonů napadena z důvodů obsažených v uvedených ustanoveních; v takovém případě soud návrh zamítne.

ZÚ umožňuje dovolat se neplatnosti právních úkonů učiněných v průběhu řízení dohledu nebo finančního ozdravení na základě zvláštních důvodů (např., odst. 2 bodu 1 čl. 66, bod 5 čl. 82 a odst. 2 bodu 4 čl. 83 ZÚ). Na základě těchto zvláštních důvodů mohou být právní úkony prohlášeny za neplatné podle pravidel hlavy III.1 ZÚ v insolvenčním řízení. Právní úkony učiněné v průběhu řízení dohledu nebo finančního ozdravení mohou být prohlášeny za neplatné z uvedených zvláštních důvodů podle pravidel hlavy III.1 ZÚ též v řízení vnější správy a konkurzního řízení.

4.1.3. Zvláštnosti odporovatelnosti jednotlivým právním úkonům dlužníka

Zvláštnosti dovolání se neplatnosti jednotlivých právních úkonů dlužníka jsou předvídaný v čl. 61.4 ZÚ. Zvláštní pořádek se týká právních úkonů ve veřejných dražbách, během běžné podnikatelské činnosti, a rovněž tak i právních úkonů směřujících k plnění závazku, kdy se dlužníku dostalo ekvivalentní protiplnění až po uzavření smlouvy.

Neplatnosti právních úkonů uskutečněných ve veřejných dražbách organizovaných na základě alespoň jednoho návrhu adresovaného neurčitému počtu účastníků dražby a také úkonů směřujících k plnění závazků a povinností, které vznikají z těchto právních úkonů, nemůže být dovoláno na základě čl. 61.2 (podezřelý obchod“) nebo 61.3 (právní úkon s upřednostněním) ZÚ.

Jak nám objasňují body 14 a 15 Rozhodnutí Pléna № 63 dle bodu 2 čl. 61.4 ZÚ nemohou být právní úkony ohledně převodu majetku a splnění závazků a povinností, uskutečněné v rámci běžné podnikatelské činnosti dlužníka, napadeny na základě bodu 1 čl. 61.2 (podezřelý obchod) nebo 61.3 (právní úkon s upřednostněním) ZÚ, jestliže cena majetku převáděného jedním nebo více propojenými právními úkony nebo výše sjednaných závazků nebo povinností nepřevyšují jedno procento hodnoty aktiv dlužníka. Hodnota aktiv dlužníka se určuje na základě účetní závěrky dlužníka za poslední účetní období. Při určování toho, zda byl právní úkon učiněn v rámci běžné podnikatelské činnosti dlužníka, je třeba brát v potaz, že je to takový právní úkon, který se dle svých hlavních podmínek neliší podstatně od analogických právních úkonů, které dlužník mnohokrát činil předtím v průběhu dlouhotrvajícího období. Právní úkony uskutečňované v rámci běžné podnikatelské činnosti mohou být prohlášeny za neplatné na základě bodu 2 čl. 61.2 ZÚ.

Jak stanoví bod 3 čl. 61.4 ZÚ, právní úkony dlužníka směřující k plnění závazku, kdy se dlužníku dostalo ekvivalentního protiplnění až po uzavření smlouvy, mohou být napadeny jen z důvodů uvedených v bodu 2 čl. 61.2 ZÚ. Takové právní úkony nemohou být prohlášeny za neplatné na základě bodu 1 čl. 61.2 nebo čl. 61.3 ZÚ. Bod 3 čl. 61.4 ZÚ se vztahuje na právní úkony směřující k plnění závazků, které byly učiněny bezprostředně po uzavření smlouvy (např.: kupní smlouvy).

4.1.4. Odporovatelnost právním úkonům dlužníka učiněným vůči právním nástupcům

Podle výkladu bodu 16 Rozhodnutí Pléna № 63 v souladu s čl. 61.5 ZÚ může být dovolání se neplatnosti právních úkonů dlužníka uskutečněno též vůči dědicům a v jiných případech univerzální sukcese vůči osobě, v zájmu které byl napadený právní úkon činěn.

Jestliže v souvislosti s tím vlastnické právo k věci zcizené dlužníkem právním úkonem po uskutečnění tohoto právního úkonu na základě univerzální sukcese přešlo k právnímu nástupci druhé smluvní strany takového právního úkonu, je návrh na její neplatnost dle pravidel čl. 61.8 ZÚ určen proti právnímu nástupci. K poslednímu se vztahují body 4 a 5 uvedeného ustanovení.

V případě, že vlastnické právo k věci zcizené dlužníkem po uskutečnění tohoto právního úkonu bylo předáno druhou smluvní stranou třetí osobě na základě následujícího obchodu (např. na základě kupní smlouvy), návrh na prohlášení neplatnosti prvního právního úkonu se podává podle pravidel čl. 61.8 ZÚ vůči druhé smluvní straně dlužníka. Jestliže první právní úkon bude prohlášen za neplatný, insolvenční správce je oprávněn žádat vydání sporné věci od druhého nabyvatele jen na základě vindikační žaloby mimo insolvenční řízení podle pravidel čl. 301 (Vydání majetku od nezákonného vlastníka) a 302 ObčZ RF (Vydání majetku od nabyvatele v dobré víře).

4.1.5. Odmítnutí v dovolání se neplatnosti právních úkonů dlužníka

Je třeba upozornit na to, že ZÚ předpokládá speciální důvody, kdy může soud odmítnout návrh na prohlášení neplatnosti právního úkonu. Tak v souladu s čl. 61.7 ZÚ může arbitrážní soud odmítnout návrh tehdy, jestliže:

- hodnota majetku nabytého dlužníkem v důsledku napadeného právního úkonu převyšuje hodnotu toho, co může být vráceno do majetkové podstaty po podání návrhu;
- nabyvatel z neplatného právního úkonu vrátil všechna plnění do majetkové podstaty.

Jestliže má soud tedy za to, že napadený právní úkon neobsahuje příznaky neplatnosti a je v souladu s právními předpisy, je oprávněn odmítnout příslušný návrh.

4.1.6. Odporovatelnost právním úkonům dlužníka po jeho likvidaci

Napadnout právní úkony dlužníka právnické osoby po její likvidaci dle obecného pravidla není možné, protože ustanovení hlavy III.1 „Odporovatelnost právním úkonům dlužníka“ ZÚ toto nedovolují. Avšak z obecného pravidla existuje vážná výjimka. Dle bodu 1 čl. 142 ZÚ je možné žalovat vydání majetku dlužníka získaného třetími osobami nezákonně. Tak v souladu s uvedeným ustanovením jsou věřitelé, kteří nebyli uspokojeni v plné výši v rámci insolvenčního řízení, oprávněni podat žalobu na vydání majetku dlužníka, získaného třetími osobami nezákonně, do výše pohledávek neuspokojených v insolvenčním řízení. V případě neexistence tohoto majetku nebo na návrh třetí osoby je soud oprávněn vyhovět žalobě věřitele tak, že přikáže zaplatit příslušnou částku, aniž by byl vydán majetek dlužníka.

Aby se neuspokojený věřitel mohl obrátit na soud se žalobou na vydání majetku, který kdysi patřil dlužníku – úpadci a následně byl převeden na třetí osobu, v plné výši, je třeba nezákonnost tohoto převodu potvrdit v soudním řízení. Napadení právního úkonu se tak realizuje až po likvidaci právnické osoby – dlužníka. Stejným způsobem tuto otázku řeší judikatura. V jedné z kauz projednávaných Federální antimonopolní službou Uralského okruhu (Usnesení № Ф09-8123/10-C4 č.j. № А60-42052/2009-C11 ze dne 4.10.2010) byl dlužník vymazán z rejstříku právnických osob dne 15.2.2007 a právní úkon dlužníka byl prohlášen rozhodnutím obecného soudu za neplatný dne 1.11.2008.

4.2. Postup při určení neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle úpravy v České republice

4.2.1. Postup při určení neplatnosti právního úkonu

Insolvenční soud posoudí neplatnost buď jako otázku předběžnou (v souvislosti s incidenčním sporem, jehož předmětem je jiná otázka, v souvislosti s rozhodováním ve věci excindační žaloby, při rozhodování o úpadku dle § 136 apod.) nebo přímo v incidenčním sporu, jehož předmětem je tato otázka. Aktivně legitimovanými osobami k podání příslušné žaloby jsou v případě absolutní neplatnosti právního úkonu:

- 1) účastníci insolvenčního řízení, a těmi jsou dlužník a věřitelé uplatňující pohledávku,
- 2) insolvenční správce,
- 3) státní zástupce, resp. státní zastupitelství,
- 4) dlužník, je-li osobou s dispozičním oprávněním ve smyslu § 2 písm. f) IZ.

K vymezení toho, kdo je dlužníkem s dispozičním oprávněním, se vyjadřuje § 229 odst. 3 IZ:

- v každém řízení do rozhodnutí o úpadku dlužníka,
- v řízení o návrhu dlužníka na povolení reorganizace v době od povolení reorganizace a
- v řízení o návrhu dlužníka na povolení oddlužení v době od povolení oddlužení.

Dlužník bez dispozičních oprávnění je z možnosti podat žalobu výslovně vyloučen.

Dle § 231 odst. 2 insolvenční správce musí být vždy účastníkem řízení, ať již jako žalobce či žalovaný, jinak žaloba nemůže být úspěšná. V případě kdy nepodává žalobu sám, musí být stranou žalovanou, resp. jedním ze žalovaných. Tehdy na jedné straně sporu bude vystupovat více účastníků (podle zákonodárcem vyjádřeného úmyslu jde o formu nerozlučného

společenství).⁷⁸ Z tohoto ustanovení vyplývá, že absolutní neplatnost právního úkonu posuzuje insolvenční soud vždy sám (resp. „jde-li o její posouzení jako otázky předběžné, činí tak ex offio, v případě, kdy byla učiněna předmětem řízení, činí de facto na návrh, i když přihlíží i k jiným než navrhovaným důvodům“).⁷⁹ Avšak pokud jde o relativní neplatnost (tj. neplatnost z důvodu dle § 49a, § 55, § 140, § 145 odst. 2, § 479, § 589, § 701 odst. 1, § 775 a § 852b odst. 2 a 3 ObčZ), je třeba, aby ji vždy v souladu s § 231 odst. 3 dovolal ten, kdo je takovým úkonem dotčen, tj. osoba, která byla účastníkem napadaného úkonu. Dále zákon říká, že může tak učinit i insolvenční správce. „K posílení postavení insolvenčního správce dochází zcela logicky, především v zájmu zajištění ochrany práv insolvenčních věřitelů na dosažení maximálního možného poměrného uspokojení jejich zjištěných pohledávek.“⁸⁰ Jestliže v zákoně není výslovně uvedeno, že se relativní neplatnosti mohou dovolovat věřitelé a státní zastupitelství, jsou odborníci toho názoru, že nemohou.

Příslušným soudem k rozhodnutí o neplatnosti právního úkonu v insolvenčním řízení od okamžiku zahájení insolvenčního řízení je k posouzení neplatnosti právního úkonu povolán pouze insolvenční soud. Ustanovení § 231 odst. 1 a odst. 2 IZ stanoví, že rozhodnutím jiného soudu či jiného orgánu, kterým v době od zahájení insolvenčního řízení do jeho ukončení došlo ke zjištění neplatnosti právního úkonu týkajícího se majetku nebo závazků dlužníka, není insolvenční soud vázán. Výjimky tvoří pravomocné rozhodnutí soudu, na základě nichž došlo ke zjištění neplatnosti ještě před zahájením insolvenčního řízení: tento právní úkon se považuje za neplatný i v insolvenčním řízení. Dle názoru J. Kotoučové vyplývajícího z jejího komentáře k IZ by měl insolvenční soud v zájmu zachování právní jistoty akceptovat i výrok rozhodnutí jiného soudu, jež nabylo právní moci před zahájením insolvenčního řízení, jehož obsahem je, že se návrh na vyslovení neplatnosti právního úkonu zamítá.⁸¹

Dříve, než dojde k vyslovení neplatnosti právního úkonu, může být v rámci insolvenčního řízení majetkový prospěch z neplatného úkonu, jejichž vydání se mohl domáhat druhý účastník, zpeněžen insolvenčním správcem. Podle ustanovení § 233 odst. 3 IZ platnost smlouvy, na základě které byl zpeněžen tento prospěch, lze napadnout jen v průběhu

⁷⁸ Maršíková, J. a kol. Insolvenční zákon s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy. Praha: Leges, 2011, 360 s.

⁷⁹ Kotoučová J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 490 s

⁸⁰ Kozák J. Insolvenční právo aneb Osobní bankroty začínají. 1. vydání. Brno: Rašínova vysoká škola s.r.o., 2008, 118 s.

⁸¹ Kotoučová J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 495 s.

insolvenčního řízení. Po ukončení insolvenčního řízení již nelze uvedený úkon napadnout. Příslušným je v tomto případě pouze insolvenční soud. Zákonodárce výslovně uvádí, že vyvolaný spor je sporem incidenčním ve smyslu ustanovení § 159 odst. 1 písm. f) IZ.

4.2.3. Postup při určení neúčinnosti právního úkonu

Ustanovení § 239 odst. 1 IZ stanoví, že odporovat právním úkonům dlužníka v insolvenčním řízení lze prostřednictvím odpůrčí žaloby podané vůči příslušným osobám, tj. pasivně legitimovaným osobám.

Aktivní legitimace k podání odpůrčí žaloby v případě neúčinných právních úkonů, tak jak jsou popsány v ustanovení § 240, 241 a 242 IZ, je svěřena pouze insolvenčnímu správci. Zákon v § 239 odst. 2 upravuje povinnost insolvenčního správce podat odpůrčí žalobu vždy v případě, kdy mu to svým rozhodnutím uloží věřitelský výbor, resp. zástupce věřitelů. Nejsou-li v majetkové podstatě peněžní prostředky potřebné ke krytí nákladů na podání odpůrčí žaloby a vedení incidenčního sporu, může insolvenční správce podmínit podání odpůrčí žaloby nebo další vedení incidenčního sporu poskytnutím úhrady těchto nákladů přiměřenou zálohou. „Tomu je možné rozumět tak, že bez takového plnění insolvenční správce odpůrčí žalobu vůbec nepodá, popř. ji v průběhu řízení může vzít zpět.“⁸² Skončí-li incidenční spor úspěchem insolvenčního správce, mohou insolvenční věřitelé, kteří zálohu poskytli, požadovat její náhradu jako pohledávku za majetkovou podstatou (§ 239 odst. 2 IZ).

V případě podání odpůrčí žaloby mezi pasivně legitimované osoby patří:

- 1) osoby, které mají povinnost vydat dlužníkovo plnění z neúčinných právních úkonů do majetkové podstaty, a
- 2) dědici nebo právní nástupci takových osob, ale jenom za předpokladu, že
 - dědic nebo právní nástupce příjemce plnění z neúčinného právního úkonu musel být v době nabytí plnění od právního předchůdce, seznámen s důvody, které vyvolaly neúčinnost právního úkonu, nebo
 - jde-li o osoby dlužníku blízké, nebo
 - jde-li o osoby tvořící s dlužníkem koncern.

⁸² J. Zelenka o kol. Insolvenční zákon s komentářem, důvodovou zprávou a nařízením Rady ES 1346/2000. Praha: Linde Praha a.s., 2007, 364 s.

Osoba, v jejíž prospěch byl neúčinný právní úkon učiněn, je osoba, vůči níž směřovalo plnění, ať již se jedná např. o druhého účastníka dvoustranného právního vztahu nebo o adresáta jednostranného právního úkonu.⁸³

Spřízněné osoby nemají možnost jakkoli liberovat; povinnost vydat předmětné plnění do majetkové podstaty na ně přechází vždy. V případě ostatních dědiců a právních nástupců dlužníka je na insolvenčním správci, aby prokázal, že věděly o okolnostech, způsobujících neúčinnost příslušného úkonu.

Uvedené osoby mají povinnost vydat plnění z neúčinných právních úkonů do majetkové podstaty. Vyjma právních nástupců těchto osob zmíněná povinnost zásadně nepřechází na další nabyvatele i v případě, kdy povinné osoby příslušné plnění již nemají v dispozici.

Odpůrčí žaloba je v souladu s ustanovením § 159 odst. 1 písm. d) IZ incidenčním sporem, který bude řešit u insolvenčního soudu. V prvním stupni je místně příslušným soudem na základě § 9 odst. 4 zákona 99/1963 Sb., občanský soudní řád, krajský soud.

Probíhá-li v době zahájení insolvenčního řízení v téže věci řízení o neúčinnosti na základě odpůrčí žaloby jiné osoby, nelze v něm až do skončení insolvenčního řízení pokračovat. Z tohoto pravidla je výjimka stanovena v § 243 IZ. Jestliže dlužníkům věřitel dosáhl na základě své odpůrčí žaloby rozhodnutí o neúčinnosti právního úkonu, které nabylo právní moci sice po zahájení insolvenčního řízení, ale před právní mocí rozhodnutí o úpadku, může se domáhat, aby mu do výše jeho pohledávky bylo vydáno plnění z tohoto neúčinného právního úkonu; získané plnění nemusí věřitel předat do majetkové podstaty.

Je otázka, jak se bude postupovat v případě, kdy třetí osoba vydala správci plnění dobrovolně, a zda insolvenční správce i v tomto případě musí podat odpůrčí žalobu. Ze striktního vykladu, že neúčinnost právního úkonu se zakládá jedině rozhodnutím soudu o odpůrčí žalobě, podle názoru odborníků vyplývá, že v zájmu právní jistoty by musel insolvenční správce odpůrčí žalobu podat i za takové situace.⁸⁴

Prekluzivní lhůta pro podání odpůrčí žaloby v souladu s § 239 odst. 3 IZ činí 1 rok ode dne, kdy nastaly účinky rozhodnutí o úpadku; podle § 136 odst. 1 písm. c) IZ tento údaj musí být

⁸³ Kotoučová J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 517 s.

⁸⁴ J. Zelenka o kol. Insolvenční zákon s komentářem, důvodovou zprávou a nařízením Rady ES 1346/2000. Praha: Linde Praha a.s., 2007, 365 s.; Kotoučová J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2010, 527 s.

uveden v rozhodnutí o úpadku. Lhůta pro podání žaloby je propadnou lhůtou; po jejím uplynutí se nelze neúčinnosti právního úkonu dlužníka dovolat.

4.3. Komparace postupu při určení neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení v právních úpravách Ruské federace a České republiky

Ve starých právních úpravách úpadkového práva jak Ruské federace, tak i České republiky, byli aktivně legitimováni k podání návrhu na vyslovení neplatnosti právního úkonu neboli odpůřčí žaloby insolvenční správce a také insolvenční věřitelé. V současné době obě právní úpravy přiznávají toto oprávnění výlučně insolventnímu správci. Já si myslím, že to bylo uděleno z toho důvodu, že věřitelé zneužívali svého práva odporovat právním úkonům, řízení se různě překrývala, v důsledku čehož vnikaly komplikace a průtahy v samotném insolvenčním řízení. Kromě toho poskytují oba zákony možnost věřitelům ovlivňovat iniciativu insolvenčního správce pro podání návrhu, resp. žaloby. Dle IZ musí insolvenční správce podat odpůřčí žalobu vždy v případě, kdy mu to svým rozhodnutím uloží věřitelský výbor, resp. zástupce věřitelů. ZÚ také stanoví, že insolvenční správce podá návrh buď dle svého uvážení, nebo na žádost schůze věřitelů či věřitelského výboru, s tím, že v případě nečinnosti insolvenčního správce jednotlivých věřitelů je oprávněn obrátit se na soud, který dokonce může z tohoto důvodu odvolat insolvenčního správce. Další výhodou ruské legislativy dle mého názoru je možnost jakéhokoliv účastníka insolvenčního řízení napadnout platnost úkonů dlužníka, který je fyzickou osobou – podnikatelem. Český právní řád takovou výjimku nemá.

Lhůta pro podání návrhu, resp. žaloby je stejná, činí 1 rok, ale dle ruské úpravy běží od okamžiku, kdy se správce poprvé dozvěděl o existenci důvodů, zakládajících neplatnost právního úkonu, dle české úpravy od okamžiku, kdy nastaly účinky úpadku. I přestože to zní jinak, podle mého názoru je v praxi lhůta stejná, protože insolvenční správce by se měl dozvědět o důvodech relevantních pro posouzení platnosti právního úkonu od okamžiku účinku úpadku, tj. od okamžiku zahájení své činnosti jako insolvenční správce v příslušném insolvenčním řízení. Zatímco dle ZÚ jde o promlčecí lhůtu, dle IZ je to naopak jednorozční prekluzivní lhůta.

Dalším shodným rysem ruského a českého právního řádu je to, že příslušným soudem v řízení o návrhu resp. žalobě insolvenčního správce, kterou napadá platnost právních úkonů dlužníka, je soud, který až na výjimky vede insolvenční řízení. ZÚ stanoví, že v řízeních o prohlášení neplatnosti právního úkonu, která byla zahájena dlužníkem z důvodů obsažených v ObčZ RF do okamžiku zahájení insolvenčního řízení, budou obecní soudy dále pokračovat na

rozdíl od řízení o odpůrčích žalobách zahájených dle § 42a ObčZ do zahájení insolvenčního řízení, která dle úpravy IZ budou přerušena, než skončí insolvenční řízení.

Ruský ZÚ obsahuje odlišná pravidla pro vedení řízení o prohlášení neplatnosti právních úkonů dlužníka z hlediska toho, v jakém stadiu insolvenčního řízení (konkurz, dohled a tzv. finanční ozdravení) se bude tato otázka řešit. Zvláštní pravidla také existují v případě, kdy insolvenční správce napadá platnost právních úkonů učiněných ve veřejných dražbách během běžné podnikatelské činnosti, a rovněž tak i právních úkonů směřujících k plnění závazku, kdy se dlužníku dostalo ekvivalentní protiplnění až po uzavření smlouvy.

Pasivně legitimovány v obou řízeních budou osoby, vůči kterým směřovalo plnění z neplatného, resp. neúčinného právního úkonu, a také jejich dědicové a právní nástupci. Shoda je také v tom, že v případě, kdy povinná osoba v okamžiku zahájení řízení o neplatnosti, resp. neúčinnosti, již nemá ve své dispozici toto plnění, bude návrh, resp. žaloba stejně směřovat vůči této povinné osobě. Podle IZ tato povinná osoba v případě úspěchu odpůrčí žaloby bude muset sama poskytnout do majetkové podstaty náhradní plnění, zatímco ZÚ stanoví, že insolvenční správce je oprávněn žádat plnění z neplatného právního úkonu od třetí osoby, která nabyla předmětné plnění od povinné osoby, na základě vindikační žaloby. Česká úprava obsahuje opačné pravidlo, dle kterého povinnost vydat plnění z neúčinného právního úkonu nepřechází na další nabyvatele. Co se týče otázky, kdy povinná osoba dobrovolně vrátila získané plnění od dlužníka, bude dle ruské právní úpravy návrh na vyslovení neplatnosti zamítnut. Je zajímavé, že dle výkladu IZ lze dovodit, že i v případě, kdy se správce s povinnou osobou na řešení otázky dohodli a povinná osoba dle tohoto ujednání i plnila, musí být odpůrčí žaloba podána. Dle mého názoru se takový postup jeví jako nepraktický a ruská právní úprava v tomto ohledu má výhodu.

5. Důsledky neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení

5.1. Důsledky neplatnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle úpravy Ruské federace

Ustanovení čl. 167 ObčZ RF obsahuje úpravu obecných důsledků neplatnosti právních úkonů. Neplatný právní úkon nezpůsobuje právní následky s výjimkou těch, které jsou spojeny s jeho neplatností, a je neplatným *ex tunc*.

V případě prohlášení právního úkonu za neplatný vzniká každé ze smluvních stran povinnost vrátit plnění získaná z neplatného právního úkonu a v případě nemožnosti vrátit je v naturáliích je nahradit v penězích.

5.1.1. Obnova závazků dlužníka vůči věřiteli

Jak vyplývá z výkladu Rozhodnutí Pléna 63, v případě prohlášení neplatnosti takového právního úkonu dlužníka, jako je zaplacení peněz, převod věcí nebo jiné plnění závazku, a také jiného právního úkonu dlužníka směřujícího k zániku závazku (z důvodu započtu, odstupného nebo jiného důvodu), se na základě čl. 61.2 nebo 61.3 ZÚ považuje závazek dlužníka vůči příslušnému věřiteli za obnovený od okamžiku učinění neplatného právního úkonu a pohledávka věřitele za dlužníkem z tohoto právního úkonu (dále jen „**obnovená pohledávka**“) se považuje za platnou a existující nezávisle na učinění takového právního úkonu.⁸⁵

V případě, že peněžitý závazek, k jehož zániku směřoval tento právní úkon, vznikl po zahájení insolvenčního řízení, a obnovená pohledávka spadá do obvyklých plateb, body 2 a 3 čl. 61.6 ZÚ neplatí.

V případě, že peněžitý závazek, k jehož zániku směřoval tento právní úkon, vznikl před zahájením insolvenčního řízení, obnovená pohledávka nespadá do obvyklých plateb a takový věřitel se stává insolvenčním věřitelem dlužníka.⁸⁶

5.1.2. Obnova pohledávky věřitele vůči dlužníkovi

Právní úkony dlužníka nejsou stejné z pohledu dobré víry (vědění o úpadku dlužníka) osob, které je činí. Proto existují odlišnosti v důsledcích, jsou-li prohlášeny za neplatné. Tyto odlišnosti berou v úvahu zájmy kontrahentů dlužníka (legislativně je zakotvena rovnováha zájmů insolvenčních věřitelů a kontrahentů dlužníka).

Zejména je třeba pozastavit se u toho, jaké důsledky předpokládá ZÚ pro věřitele a jiné osoby, na které byl převeden majetek nebo vůči kterým dlužník plnil závazky nebo povinnosti z právního úkonu prohlášeného za neplatný.

⁸⁵ odst. 1 bodu 4 čl. 61.6 ZÚ

⁸⁶ odst. 2 bodu 4 čl. 61.6 ZÚ

Věřitelé a jiné osoby, na které byl převeden majetek nebo vůči kterým dlužník plnil závazky nebo povinnosti z právního úkonu prohlášeného za neplatný z důvodů:

- bodu 2 čl. 61.2 ZÚ (právní úkon učiněný dlužníkem s cílem způsobit škodu majetkovým právům věřitelů),
- bodu 3 čl. 61.3 ZÚ (právní úkon s upřednostněním učiněný dlužníkem v průběhu šesti měsíců do dne zahájení insolvenčního řízení)

v případě vrácení jimi nabytého majetku z neplatného právního úkonu do majetkové podstaty mají pohledávku za dlužníkem, která se uspokojí dle pravidel insolvenčního práva Ruské federace až po uspokojení pohledávek insolvenčních věřitelů třetího pořadí. Tato pohledávka neposkytuje věřiteli hlasovací právo na schůzi věřitelů. Jestliže bude tedy právní úkon prohlášen za neplatný, má věřitel nárok na uspokojení své pohledávky až po uspokojení pohledávek všech ostatních věřitelů. Toto představuje jakousi sankci za učinění zjevně neplatného právního úkonu.

Uvedená pravidla se použijí v případě prohlášení neplatnosti právního úkonu poskytnutí odstupného, jehož hodnota značně převyšuje výši zanikající pohledávky. Nezáleží na tom, zda byl tento právní úkon prohlášen za neplatný z důvodu čl. 61.2 nebo 61.3 ZÚ.⁸⁷

Věřitelé a jiné osoby, na které byl převeden majetek nebo vůči kterým dlužník plnil závazky nebo povinnosti z právního úkonu prohlášeného za neplatný z důvodů:

- dle ObčZ RF a bodu 1 čl. 61.2 ZÚ (právní úkon bez přiměřeného protiplnění učiněný v průběhu jednoho roku do dne zahájení insolvenčního řízení),
- dle ObčZ RF a bodu 2 čl. 61.3 ZÚ (právní úkon s upřednostněním učiněný po zahájení insolvenčního řízení nebo v průběhu jednoho měsíce do zahájení insolvenčního řízení)

v případě vrácení jimi nabytého majetku z neplatného právního úkonu do majetkové podstaty mají pohledávku za dlužníkem, která se uspokojí dle pravidel insolvenčního práva Ruské federace. Tato pohledávka poskytuje věřiteli hlasovací právo na schůzi věřitelů ode dne vyhlášení rozhodnutí soudu o jeho zápisu do rejstříku insolvenčních věřitelů.

Uvedená pravidla se použijí také v případě, kdy byl právní úkon prohlášen za neplatný nikoliv z důvodu čl. 61.2 nebo 61.3 ZÚ, ale jiných zvláštních právních předpisů tohoto zákona.⁸⁸

⁸⁷ Bod 26 Rozhodnutí Pléna № 63

⁸⁸ Bod 27 Rozhodnutí Pléna № 63

Na rozdíl od korporační legislativy se ochrana dle příznaku dobré víry (kdy kontrahent dlužníka nevěděl o tom, že dlužník je v úpadku) v žalobách o prohlášení neplatnosti právních úkonů nepředpokládá. Domnívám se, že kontrahenty dlužníka musely nejednou bránit nabytý majetek v žalobách na prohlášení neplatnosti právního úkonu dle pravidel ZÚ. Dost často jsou žaloby insolvenčních správců podávány s cílem zrušení právního úkonu učiněného vůči kontrahentovi dlužníka. Nejčastěji se tak děje v případech, kdy se hodnota majetku nabytého kontrahentem dlužníka-úpadce časem značně zvýšila (s ohledem na investice do nabytého objektu, růstu tržní ceny atd.).

Tak se kontrahent dlužníka – úpadce, který nemá žádná podezření, může ocitnout v situaci, kdy bude muset bránit svá práva k nabytému majetku. V souvislosti s tím je při nabývání majetku potřeba důkladně prozkoumat finanční situaci kontrahenta a kontrolovat právní úkon z pohledu výše a zájmu. V případě, že existují pochybnosti o tom, zda kontrahent, který vám prodává majetek, neprovádí výprodej majetku, a že jeho finanční situace je nejistá a počet věřitelů stoupá, je lépe do takového právního úkonu nevstupovat.

Je nepochybné, že je potřeba legislativních dokumentů, které by objasňovaly některé nejjasnosti a také pořádek těch či oněch právních norem.

5.1.3. *Solidární (majetková) a trestní odpovědnost řídicích osob dlužníka*

K rozšíření majetkové podstaty kromě institutu napadení právních úkonů v rámci insolvenčního řízení může také přispět subsidiární majetková odpovědnost osob, které způsobily úpadek dlužníka, včetně toho, že dovolily uskutečnění právních úkonů směřujících k odcizení majetku dlužníka.

V předvečer úpadku činí často dlužníci (řídicí osoby dlužníka) úkony směřující ke zmenšení majetku, který musí být zahrnut do majetkové podstaty. ZÚ v uvedených případech presumuje úmysl způsobit škodu. Ukazuje se, že přerozdělování důkazního břemene ohledně úmyslu dovoluje ochránit osobu méně zajištěnou v insolvenčním řízení, a to věřitele.

Změna ruské legislativy v části, která se týká přerozdělování důkazního břemene při zavádění majetkové odpovědnosti řídicích osob dlužníka za škodu způsobenou věřitelům, koresponduje s mezinárodní praxí.

Dle bodu 4 čl. 10 ZÚ řídicí osoby dlužníka jsou solidárně odpovědné za peněžité závazky dlužníka a (nebo) povinnosti tykající se povinných plateb od okamžiku pozastavení plateb

s věřiteli z pohledávek na náhradu škody, která byla způsobena majetkovým právům věřitelů v důsledku plnění pokynů řídicích osob nebo plnění běžných závazků při nedostatečnosti jeho majetku tvořícího majetkovou podstatu.

Mezi řídicí osoby dlužníka patří osoby, které jsou nebo byly v průběhu dvou let před zahájením insolvenčního řízení oprávněny dávat pro dlužníka závazné pokyny nebo jiným způsobem ovlivňovat jednání dlužníka, a to prostřednictvím donucování členů statutárního nebo jiných orgánů dlužníka a také ovlivňování těchto osob jiným způsobem. Za řídicí osoby mohou být např. považováni členové likvidační komise, osoby, které na základě plné moci nebo zákona byly oprávněny činit jménem dlužníka právní úkony.⁸⁹

V případě, že bude zjištěno, že výše škody, která byla způsobena majetkovým právům věřitelů kvůli jednání řídicí osoby, je podstatně menší než výše pohledávek, které musí být uspokojeny na úkor řídicí osoby, je arbitrážní soud oprávněn snížit výši majetkové odpovědnosti této řídicí osoby.

Řídicí osoba neodpovídá za škodu způsobenou majetkovým právům věřitelů v případě, že prokáže, že jednala poctivě a v zájmu dlužníka.

Návrh na uplatnění odpovědnosti řídicích osob z důvodů předpokládaných ZÚ se projednává v insolvenčním řízení. Uvedený návrh může být podán v rámci konkurzního řízení insolvenčním správcem dle jeho uvážení nebo na základě rozhodnutí schůze věřitelů nebo věřitelského výboru.⁹⁰ Jinak věřitelé budou muset iniciovat jiné insolvenční řízení vůči řídicí osobě s cílem rovnoměrného a proporcionálního („pari passu“) rozdělení majetku dlužníka mezi sebou. Taková situace zvyšuje náklady a činí mechanismy právního donucování ekonomicky neefektivními (problém známý jako „enforcement of law“).

Na základě výsledků jednání o návrhu na uplatnění odpovědnosti řídicích osob se vydává rozhodnutí, které nabývá účinnosti dnem vyhlášení.

Výše odpovědnosti se stanoví z rozdílu mezi výší pohledávek insolvenčních věřitelů a výší majetkové podstaty.

V bodě 22 Rozhodnutí Pléna № 6/8 je objasněno, že při rozhodování sporů spojených s odpovědností společníků právnické osoby, která je v úpadku, vlastníka jejího majetku a jiných osob, které jsou oprávněny dávat pro tuto právnickou osobu závazné pokyny nebo jiným

⁸⁹ čl. 2 ZÚ

⁹⁰ Bod 6 čl. 10 ZÚ

způsobem ovlivňovat její jednání, musí brát soud v úvahu, že uvedené osoby nesou majetkovou odpovědnost jen v případech, kdy je úpadek právnické osoby způsoben jejími pokyny nebo jednání jiných. Mezi osoby, vůči kterým může být uplatněna solidární odpovědnost za závazky právnické osoby, která je v úpadku, patří např. majoritní akcionář nebo vlastník majetku státního podniku.

Při hodnocení existence důvodů k uplatnění odpovědnosti se zjišťují nejen okolnosti, za kterých řídicí osoby dlužníka uzavíraly ztrátové obchody, ale také kauzální nexus mezi jejich jednáním a následným úpadkem dlužníka.

Promlčecí lhůta pro podání žaloby na uplatnění odpovědnosti řídicích osob dlužníka běží od okamžiku, kdy byla zjištěna nedostatečnost majetku dlužníka pro uspokojení pohledávek přihlášených v insolvenčním řízení.

Protiprávní jednání platebně neschopného subjektu v hrozícím úpadku a také jednání směřující k úmyslnému úpadku porušují zájmy věřitelů a příčí se principům poctivého obchodního styku, což obecně negativně ovlivňuje vývoj ekonomiky.

Mezi ustanovení trestního zákonodárství, která mají za cíl ochránit majetkové zájmy věřitelů v podmínkách platební neschopnosti dlužníka, patří čl. 195 až 197 Trestního zákoníku Ruské federace ze dne 13. 6. 1996 № 63-ФЗ (dále jen „**TZ RF**“). Uvedená ustanovení předpokládají odpovědnost za protiprávní úkony při úpadku, úmyslný a předstíraný úpadek (dále jen „**protiprávní úpadky**“).

Předstíraný úpadek v ustanovení čl. 196 TZ RF se vymezuje jako jednání (nečinnost) řídicí osoby nebo zakladatele (společníka) právnické osoby nebo živnostníka, které zjevně způsobuje neschopnost uspokojovat pohledávky věřitelů z peněžitých závazků nebo povinných plateb.

Trestně odpovědní jsou řídicí osoba (jednatel, generální ředitel atd.) nebo zakladatel (společník) právnické osoby nebo živnostník.

Přibližná schémata právních úkonů (ze soudní judikatury), která se stejně jako napadení uvedených právních úkonů v soudním řízení mohou stát důvodem pro trestní odpovědnost řídicích osob dlužníka:

- společnost poskytuje fyzickým nebo právnickým osobám úvěry nebo leasing, které ony očividně neplánují vrátit. Přitom o zjevném nevrácení společnost vědět musí, tj. existuje

- ujednání. V důsledku toho vzniká složitá finanční situace, kdy se vypořádání s jinými věřiteli stává nemožným.
- je možný převod peněz na účet jiných podniků. Samozřejmě že s těmito podniky existuje ujednání. Dále se tyto peněžní prostředky převádějí na účty jiných společností – účastníků schématu a v důsledku toho se kumulují u původních osob tohoto řetězce.
 - poskytnutí úvěru s cílem provedení nějaké činnosti a její neuskutečnění.
 - „vyvedení aktiv“ – uzavření smluv pro právnickou osobu za zvlášť nevýhodných podmínek, kdy je předem známá nemožnost plnění ze strany kontrahenta právnické osoby. Cílem uzavírání takových smluv je převod vlastnického práva k majetku právnické osoby a také jiných majetkových práv třetím osobám bez přiměřeného protiplnění, a důsledkem je prohlášení úpadku právnické osoby.
 - „osvobození od daní“ se aplikuje v podnicích, které mají velké dluhy vůči věřitelům a nechtějí se s nimi vypořádat. To jsou zpravidla velké hospodářské subjekty, které vznikly na začátku 90. let pomocí emitování akcií a jejich následným rozdělením mezi zaměstnance. Skládá se z několika etap. V první etapě odkupuje vedení organizace u svých zaměstnanců akcie prostřednictvím fiktivních firem. Následkem toho se jediná osoba stává majoritním akcionářem. Ve druhé etapě se registrují tři až čtyři nové organizace, jejichž zakladatelé jsou fiktivní osoby. S danými organizacemi se uzavírají smlouvy o leasingu. Ve třetí etapě se uskutečňuje „odkoupení“ majetku, přičemž se platí pomocí dluhopisů jednotlivých firem se splatností 5 až 7 let. Ve čtvrté etapě vystupují majitelé majetku jako zakladatelé nové společnosti a celý „odkoupený“ majetek se vkládá do základního kapitálu nové společnosti. V důsledku výše uvedeného zůstává základní kapitál staré společnosti splaceným jenom dluhopisy, v některých případech nelikvidním majetkem. Nakonec ztrácejí věřitelé a především stát možnost jakýmkoliv způsobem uspokojit své pohledávky.
 - „útěk“ – daný způsob úpadku je blízký předchozímu, ale odlišuje se mechanismem realizace. Aby se účastníci společnosti (zpravidla s.r.o.) vyhnuli uspokojení věřitelských pohledávek, vystupovali ze společnosti tak dlouho, až společnost neměla žádného účastníka. V současné době v souvislosti s nabytím účinnosti federálního zákona ze dne 30.12.2008 № 312 ФЗ „O změnách v části první Občanského zákoníku RF“, kterým byl změněn federální zákon „O společnostech s ručením omezeným“, může účastník vystoupit ze společnosti bez souhlasu ostatních společníků jenom v případech stanovených ve stanovách. Proto se schémata, kdy v důsledku vystoupení společnost

nemá ani jednoho účastníka nebo ze společnosti hodlá vystoupit jediný účastník, automaticky stávají nezákonnými.

Institut úpadku je jedním z hlavních elementů mechanismu právní úpravy tržních vztahů, který především směřuje k odstranění ekonomiky od nekonkurenceschopných podniků. Tento institut zaručuje hospodářské zájmy věřitelů a také státu jako obecného regulátoru trhu a současně ochraňuje hospodářský systém státu od možného negativního jednání účastníků hospodářského styku, které se kromě jiného vyskytuje v nesplnění přijatých závazků. Účinný systém ochrany proti nepoctivým jednáním účastníků řízení o úpadku (jejichž příklady jsou uvedeny výše) je jedním z nejdůležitějších faktorů ekonomického růstu.

5.2. Důsledky neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle úpravy v České republice

5.2.1. Důsledky prohlášení neplatnosti právního úkonu

Následující otázku řeší ustanovení § 233 IZ, podle kterého majetkový prospěch získaný plněním z neplatného právního úkonu musí být vydán. Existence pravomocného rozhodnutí o neplatném právním úkonu, který se týká majetku nebo závazků dlužníka, zakládá povinnost osobě, která měla získat majetkový prospěch z neplatného úkonu, vydat jej oprávněné osobě. Povinnou osobou může být také insolvenční správce. Postup na základě neplatného právního úkonu nemusí nezbytně vést ke skutečnému obohacení dlužníka, resp. majetkové podstaty. V takovém případě je insolvenční správce oprávněn odmítnout vydat reálně neexistující plnění (např. již neexistující hmotný majetek, který dlužník na základě neplatného právního úkonu získal). Stejně může insolvenční správce odmítnout vydat plnění, které přesahuje míru dosaženého obohacení (oprávněnou osobou je požadováno na základě neplatného právního úkonu více, než činí reálná hodnota např. hmotného majetku zahrnutého do majetkové podstaty).

Subjekt, který disponuje pravomocným rozhodnutím o neplatnosti právního úkonu, nejprve vyzve písemně insolvenčního správce k vydání majetkového prospěchu získaného neplatným právním úkonem. Insolvenční správce by měl bez zbytečného odkladu vůči oprávněné osobě jasně vyjádřit svůj postoj k uplatněnému nároku. Doručení písemného negativního stanoviska insolvenčního správce k uplatněnému nároku na vydání plnění oprávněné osobě zakládá počátek běhu propadné 30-ti denní lhůty k podání vylučovací žaloby vůči insolvenčnímu správci. V případě, že insolvenční správce nebude v „přiměřené lhůtě“ reagovat na požadavek na vydání majetkového prospěchu, oprávněný subjekt také může podat vylučovací

žalobu a oprávnění k podání vylučovací žaloby pak není časově omezeno. Přiměřenost lhůty není insolvenčním zákonem definována. Dle názoru J. Kozáka, vyjádřeného v jeho komentáři k IZ, by měla oprávněná osoba z důvodu právní jistoty ve svém písemném požadavku na insolvenčního správce uvést lhůtu, ve které očekává jeho písemnou odpověď.⁹¹

Důležité je, že v případě, že je pravomocně rozhodnuto o neplatnosti dlužníkovy úkonu, má protistrana nárok na vydání svého plnění poskytnutého na jeho základě z majetkové podstaty, s výjimkou stanovenou v § 233 odst. 1 IZ in fine. To znamená, že s jejím nárokem se nezachází jako s věřitelskou pohledávkou, ale jako s vlastnickým, reivindikačním nárokem. Pro dlužníkovu protistranu tedy není podstatné pořadí uspokojování pohledávek věřitelů.⁹²

Kromě toho kontrahent dlužníka bude muset vydat plnění, které získal na základě neplatného právního úkonu, do majetkové podstaty.

5.2.2. *Důsledky prohlášení neúčinnosti právních úkonů*

Prvním důsledkem úspěchu správce v odpůřčím řízení je vyslovení tzv. neúčinnosti odporovaného dlužníkovy úkonu. Z důvodu, že v zákoně není výslovně uvedeno, vůči komu je právní úkon neúčinný, a s ohledem na znění § 235 a § 237 odst. 4 IZ, podle nichž se mohou osoby po skončení insolvenčního řízení domáhat vrácení vydaného plnění, jsou odborníci toho názoru, že by měla být vyslovena neúčinnost předmětného právního úkonu vůči věřitelům, kteří v rámci insolvenčního řízení uplatňují svá práva vůči dlužníku, ale jen pro účely tohoto insolvenčního řízení.⁹³

Jak stanoví § 236 odst. 1 IZ, právním následkem vyslovení neúčinnosti je vznik povinnosti vydat plnění z neúčinného právního úkonu do majetkové podstaty. V majetkových důsledcích mezi neplatným a neúčinným právním úkonem v podstatě není žádný rozdíl; vždy je plnění přijaté na základě neplatného či neúčinného právního úkonu vydáno do podstaty. Na rozdíl od neplatných právních úkonů tato povinnost nastává až právní mocí rozsudku, jímž bylo odpůřčí žalobě vyhověno. Rozhodnutí o odpůřčí žalobě má konstitutivní účinky, z čehož vyplývá, že plnění, jehož se žaloba týká, nelze před právní mocí rozhodnutí o vyslovení

⁹¹ Kozák, J. Insolvenční zákon a předpisy související; Nařízení Rady (ES) o úpadkovém řízení. Komentář. 1. vydání. Praha: ASPI, 2008, s. 304

⁹² Richter, T. Insolvenční právo. 1. vyd. Praha: ASPI, Wolters kluwer, 2008, 335 s.

⁹³ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, 510 s.

neúčinnosti zapsat do majetkové podstaty ve smyslu § 217 a násl. IZ; zákon toto pravidlo výslovně upravuje v ustanovení § 239 odst. 4 IZ.

Mohou nastat situace, kdy byl předmět plnění z neúčinného úkonu spotřebován, nebo kdy spočíval v úkonech, či kdy již neexistuje nebo kdy není z různých důvodů v dispozici povinné osoby (např. byl převeden třetí osobě na základě kupní smlouvy). V podobných případech se bude postupovat na základě § 236 odst. 2, to jest povinná osoba bude muset poskytnout do majetkové podstaty rovnocennou náhradu. Takovým způsobem se realizuje zásada, která stanoví, že podat odpůrčí žalobu lze jen vůči osobám uvedeným v § 237, a to osobám, v jejichž prospěch byl neúčinný právní úkon učiněn nebo které měly z něho prospěch včetně jejich právních nástupců, nikoliv vůči dalším nabyvatelům. Teoreticky může být náhrada poskytnuta nejenom v penězích, ale i v úkonech nebo naturální podobě.

Bylo-li plnění z neúčinného právního úkonu vzájemné, povinná osoba na základě § 237 odst. 5 IZ je oprávněna požadovat po insolvenčním správci vydání takového plnění, což je jedním z dalších důsledků vyslovení neúčinnosti. Není-li však její plnění v majetkové podstatě rozpoznatelné (typicky v případě peněz nebo protože záleželo v úkonech) nebo pokud se v ní již nenachází, zavádí IZ fikci, že pohledávka, která tím povinné osobě vznikla, se považuje za pohledávku přihlášenou a bude uspokojena ve stejném pořadí jako ostatní přihlášené pohledávky, tj. pohledávky obecných věřitelů.

Dalším důsledkem je, že dle § 238 IZ není proti této pohledávce přípustné započtení. Jelikož však odporovaný úkon není neplatný, na základě § 237 odst. 4 IZ se mohou tyto osoby domáhat po skončení insolvenčního řízení vydání takového plnění zpět, pokud jej nebylo použito k uspokojení věřitelů nebo s ním nebylo nakládáno jiným zákonem povoleným způsobem.

IZ nedává odpověď, jak se má postupovat, když povinné osobě bylo za trvání insolvenčního řízení vydáno vzájemné plnění podle § 237 odst. 5 IZ, a má-li zároveň i po skončení řízení nárok na plnění, které nebylo použito k uspokojení věřitelů. Je zřejmé, že by se povinná osoba neměla obohacovat dvakrát. Pokud jde o peníze, vrácení podle odstavce čtvrtého, tj. po skončení insolvenčního řízení, by mělo být kráceno v rozsahu přijatého uspokojení dle odstavce pátého, tj. za trvání insolvenčního řízení. Pokud jde o vrácení věci, teoreticky bude muset povinná osoba vydat vše, co již dostala, i přestože půjde o situaci technicky řešitelnou velmi obtížně.⁹⁴

⁹⁴ J. Zelenka o kol. Insolvenční zákon s komentářem, důvodovou zprávou a nařízením Rady ES 1346/2000. Praha: Linde Praha a.s., 2007, 363 s.

Problém, který neřeší IZ ani současná judikatura, je zkrácení věřitelů nikoliv úbytkem majetku, ale jeho právním znehodnocením vůči třetím osobám (např. jde o zřízení věcného břemene, uzavření nevýhodné nájemní smlouvy apod.). V takovém případě se zřejmě nebude aplikovat ustanovení § 236 odst. 1 IZ, tedy že by plnění náleželo do majetkové podstaty, ani ustanovení § 236 odst. 2, které stanoví poskytnutí rovnocenné náhrady do majetkové podstaty povinnou osobou. Logickým řešením je obnovení původního právního stavu, v důsledku čehož by se na právní úkon znehodnocující majetkovou podstatu dlužníka, který je vůči věřitelům neúčinný pro účely insolvenčního řízení, hledělo tak, jako by nenastal.⁹⁵

Z usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 13.1.2011, sp.zn. 10 Cmo 183/2010 vyplývá, že důsledkem prohlášení právního úkonu dlužníka, jímž převzal ručení za závazky přímého dlužníka vůči insolventnímu věřiteli, za neúčinný je to, že pohledávka insolvenčního věřitele (byť i zjištěná) opírající se o takový právní úkon se v insolvenčním řízení neuspokojí.

5.3. Komparace důsledků neplatnosti a neúčinnosti právních úkonů v insolvenčním řízení dle právní úpravy Ruské federace a České republiky

Důsledky, které s sebou přináší vyslovení neplatnosti úkonu dlužníka v insolvenčním řízení, jsou z hlediska ruské a české právní úpravy téměř stejné. Právní úkon, který byl prohlášen za neplatný, nezpůsobuje právní následky a hledí se na něj tak, jako by nikdy nevznikl. Jak jsem však konstatovala, český právní řád na rozdíl od ruského upravuje institut neúčinnosti právních úkonů. Podstatné je to, že právní úkon, který byl prohlášen za neplatný, je neplatný proti všem (to platí pro oba právní řády), kdežto neúčinný právní úkon je platný nadále, jenom pozbývá účinnosti vůči věřitelům, kteří v rámci insolvenčního řízení uplatňují svá práva vůči dlužníku, ale jen pro účely tohoto insolvenčního řízení.

Majetkové důsledky neplatného a neúčinného právního úkonu dle IZ jsou obdobné, plnění získané z neplatného, resp. neúčinného právního úkonu musí být povinnou osobou vráceno do majetkové podstaty. Rozdíl je v tom, že povinná osoba, která získala plnění z neplatného právního úkonu, může žádat vydání svého protiplnění reivindikační žalobou a s jejím nárokem se nezachází jako s pohledávkou insolvenčních věřitelů. Osoba, která vydala plnění z neúčinného právního úkonu, má nárok na vydání svého vzájemného protiplnění, však

⁹⁵ Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010, 513 s.

v případě, kdy její plnění v majetkové podstatě není rozpoznatelné, platí fikce, že povinná osoba se stává přihlášeným věřitelem v rámci insolvenčního řízení, a její pohledávka bude uspokojena ve stejném pořadí s ostatními insolvenčními věřiteli.

ZÚ také stanoví, že plnění získané kontrahentem dlužníka na základě neplatného právního úkonu musí být vydáno do majetkové podstaty s tím, že mu vzniká vůči dlužníkovi pohledávka. Zajímavá odlišnost od české právní úpravy je ta, že důsledky vyplývající pro povinnou osobu z neplatného právního úkonu se liší podle toho, zdali jednala v dobré víře či nikoliv, tj. zdali si byla vědoma toho, že je dlužník v úpadku či nikoliv. V případě, kdy si byl kontrahent vědom toho, že dlužník je v platební neschopnosti, jeho pohledávka na vrácení plnění, které poskytl dlužníkovi, se uspokojí v insolvenčním řízení až po uspokojení věřitelů 3. pořadí, což představuje jakousi sankci. Naopak, pohledávka kontrahenta dlužníka na vydání protiplnění se uspokojí ve stejném pořadí s ostatními věřiteli, jestliže jednal v dobré víře, tj. nevěděl o příznacích platební neschopnosti druhé strany uskutečňovaného právního úkonu, a to dlužníka.

Závěr

Institut platební neschopnosti (úpadku) patří do struktury základních institutů tržní ekonomiky. A právě tento institut musí udržovat rovnováhu zájmů státu a svobodného podnikání.

V této práci je zvýrazněn důraz na následujících funkcích zákonodárství o úpadku:

- Maximalizace majetkové podstaty pro největší uspokojení pohledávek věřitelů (ex post factum efektivní rozdělování majetku);
- Majetková odpovědnost řídicích osob dlužníka, zvláště těch, kdo se dopustili nekalého jednání při úpadku s cílem stimulace rozumného a poctivého (ex ante efektivního) jednání.

Změny, které přinesl zákon z roku 2009 do ruského zákonodárství o úpadku, mají jak své výhody, tak i nedostatky.

K výhodám nové ruské právní úpravy patří to, že ustanovení o neplatnosti právních úkonů jsou zařazena do samostatné hlavy, dále že je upřesněn pojem „zvýhodněné uspokojení pohledávky“, a pak to, že ustanovení o odporování právním úkonům dlužníka v sobě spojují elementy objektivní a subjektivní teorie.

V této práci je vyznačena záměna institutu restituce v ruské legislativě za institut odporování úkonům dlužníka učiněným pro způsobení škody věřitelům (ob fraudem creditorum), který je pro úpadkové právo tradičnější. Přitom v ruské legislativě je zohledněna zkušenost evropských právních řádů s modifikací actio Pauliano, pokud jde o přerozdělování důkazního břemene.

V platném znění ZU je také věnována značná pozornost ustanovením o majetkové odpovědnosti osob oprávněných dávat závazné pokyny pro dlužníka. Například hned za rozvinutými právními řády je řešena otázka přerozdělování důkazního břemene a otázka převodu majetku řídicích osob do majetkové podstaty.

Jednou ze základních pozitivních novinek se stalo rozšíření důvodů neplatnosti právních úkonů na úkony směřující k plnění závazků a povinností, které vznikají v různých odvětvích zákonodárství Ruské federace, především v občanské legislativě.

I přes existenci uvedených pozitivních aspektů je úroveň ochrany zájmů věřitelů v Ruské federaci jedna z nejnižších v Evropě. K tomuto závěru došla na základě svých zkoumání ratingová agentura Standard&Poor's.

V současné době se v zákonodárství o úpadku vyskytuje hodně podstatných mezer a protikladů, které v rámci ochrany práv věřitelů tvoří komplikace, a ty musí být zřejmě nahrazeny legislativou.

Jedním z hlavních nedostatků novely ZÚ je omezení období zákonodárcem, ve kterém se činí neplatné právní úkony dlužníka, dále pak zbavení práv věřitelů odporovat právním úkonům dlužníka, a omezení okruhu právních úkonů, které mohou být považovány za podezřelé obchody nebo s upřednostněním.

Je třeba upozornit na to, že institut odporování právním úkonům pouze v období vnější správy a konkurzního řízení nedovoluje v plném objemu odstranit všechny existující nedostatky právní úpravy úpadku. V souvislosti s tím by bylo účelné předvídat aplikace odporování právním úkonům dlužníka v řízeních dohledu a finančního ozdravení.

Kromě toho ZÚ nepředpokládá ochranu dle příznaku dobré víry v řízeních o návrhu na vyslovení neplatnosti právního úkonu, z čehož vyplývá potřeba soudní judikatury ohledně této otázky.

Dále bych chtěla zůstat u závěrů, ke kterým jsem dospěla při komparaci mnou vybrané problematiky z hlediska její regulace v právních řádech Ruské federace a České republiky.

Podle mého názoru je zásadní odlišností těchto právních úprav absence institutu neúčinnosti v ruské legislativě. Tj. právní úkony, kterými dlužník jakýmkoli způsobem způsobil majetkovou škodu svým věřitelům, lze prohlásit v rámci insolvenčního řízení jen za neplatné, a neplatnost bude působit proti všem. Jak je známo, v Česku lze odporovat právnímu úkonu dlužníka, který zkracuje možnost uspokojení věřitele, a prohlásit jej tak za neúčinný vůči konkrétnímu věřiteli, resp. věřitelům, avšak tento úkon zůstává i nadále platným.

Dospěla jsem k závěru, že skutkové podstaty neplatných právních úkonů dlužníka na území Ruské federace a neúčinných na území České republiky jsou v obou právních řádech ve své podstatě totožné. Liší se však podmínky, které musí být splněny, aby soud vyhověl žalobě na prohlášení neplatnosti resp. neúčinnosti příslušného právního úkonu dlužníka. Mezi hlavní odlišnosti patří, např. lhůty, v průběhu kterých dlužník takové úkony činil. Dle ruského ZÚ jsou tyto lhůty kratší než ty, které stanoví IZ. A to podle mě hovoří o výhodě české právní úpravy oproti ruské, protože lépe chrání zájmy věřitelů, a to z důvodu, že dlužník může mít úmysl zkrátit své věřitele dlouho před svým úpadkem, a věřitelé se na druhou stranu občas dozvědí o platební neschopnosti svého dlužníka bezprostředně před zahájením insolvenčního řízení. Další nevýhodou ruského úpadkového práva, co se týče podmínek pro napadení právních úkonů dlužníka, je to, že ne všechny skutkové podstaty neplatných právních úkonů berou v úvahu, zda byly činěny vůči spřízněným osobám či nikoliv. Tak IZ obsahuje fikci, že spřízněné osoby věděly o úpadku dlužníka vždy, pakliže neprokázaly opak. A také IZ prodlužuje lhůtu, v průběhu které dlužník činil neúčinné právní úkony vůči spřízněným osobám. Podle mého názoru se jedná o další výhodu české úpravy oproti ruské, protože úkony dlužníka se spřízněnými osobami musí podléhat zvláštnímu režimu z toho důvodu, že tyto osoby si jsou ve většině případů vědomy nepoctivých úmyslů dlužníka.

Výhody ruského úpadkového práva oproti českému bych spatřovala v tom, že zaprvé ruský právní řád ke spřízněným osobám kromě osob blízkých a osob tvořících s dlužníkem koncern (jak je to dle IZ) zařazuje také statutární orgán a členy dozorčí rady dlužníka, což je podle mě rozumné z důvodu jejich osobního postavení vůči dlužníkovi. A zadruhé, dle ruského ZÚ lze odporovat také právním úkonům dlužníka, které činil po zahájení insolvenčního řízení, což se také může stát.

Postup při napadení právních úkonů dlužníka v Ruské federaci a České republice se rovněž zvláštním způsobem neodlišuje. Příslušným soudem v řízení o prohlášení neplatnosti, resp. neúčinnosti, je insolvenční soud. Aktivně legitimován k podání žaloby na prohlášení neplatnosti, resp. neúčinnosti, je jedinec insolvenční správce. Oba právní řády omezily aktivní

legitimaci na osobu insolventního správce s cílem odstranit průtahy v řízení. Lhůta pro podání žaloby je také stejná, jen se liší okamžik, který je relevantní pro její začátek.

Z toho vyplývá, že každý z porovnávaných právních řádů má své výhody a nedostatky. Zvláštnosti těchto úprav jsou budovány na specifikách uskutečňování podnikatelské činnosti a obchodních zvyklostech jednotlivých států. Já si osobě domnívám, že jak na území České republiky, tak i v Ruské federaci mohlo by v budoucnu dojít ke změnám v úpravě úpadkového práva, a to především, co se týče ochrany práv třetích osob při uzavírání smluv s osobou, která vykazuje příznaky platební neschopnosti.

Bibliografie

Právní předpisy

Federální zákon Ruské federace „O platební neschopnosti (úpadku)“ ze dne 26. 10. 2002 № 127-ФЗ

Informační dopis Nejvyššího arbitrážního soudu Ruské federace ze dne 14. 4. 2009 № 129 „O některých otázkách praxe při aplikaci ustanovení odst. 2 bodu 1 čl. 66 Federálního zákona „O úpadku“ arbitrážními soudy“

Rozhodnutí Pléna Nejvyššího arbitrážního soudu Ruské federace ze dne 30. 6. 2011 № 51 „O projednávání úpadku živnostníka“

Rozhodnutí Pléna Nejvyššího arbitrážního soudu Ruské federace ze dne 30. 6. 2011 № 51 „O projednávání úpadku živnostníka“

Rozhodnutí Pléna Nejvyššího arbitrážního soudu Ruské federace ze dne 23.12. 2010 № 63 „O některých otázkách, spojených s aplikací hlavy III.1 Federálního zákona „O úpadku“

Rozhodnutí Pléna Nejvyššího soudu Ruské federace a Pléna Nejvyššího arbitrážního soudu Ruské federace ze dne 1. 7. 1996 № 6/8 „O některých otázkách spojených s aplikací části první Občanského zákoníku Ruské federace“

Trestní zákoník Ruské federace ze dne 13. 6. 1996 № 63-ФЗ

Zákon č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení

Zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání

Důvodová zpráva k návrhu insolvenčního zákona

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník

Nařízení Rady č. 1346/2000/ES o úpadkovém řízení

Judikatura

Rozhodnutí Federální antimonopolní služby Ruské federace Centrálního okruhu ze dne 13. 12. 2011 ve věci № A48-1767/2010

Rozsudek 17. arbitrážního odvolacího soudu ze dne 30. 11. 2011 № 17АП-8925/2011-ГК ve věci № A718740/2010

Rozsudek 17. arbitrážního odvolacího soudu ze dne 22. 11. 2011 № 17АП-10865/2011-ГК ve věci № А60-10343/2010

Rozsudek 17. arbitrážního odvolacího soudu ze dne 9. 4. 2010 № 17АП-2754/2010-ГК ve věci № А60-44517/2009

Rozsudek 17. arbitrážního odvolacího soudu ze dne 6. 4. 2009 № 17АП-1828/2009-АК ve věci № А71-181/2009

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 12. 2008, sp. zn. 20 Odo 1663/2006

Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 13.1.2011, sp.zn. 10 Cmo 183/2010

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 29. 4. 2010, sp. zn. 29 Cdo 4888/2007

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 26. 4. 2001, sp. zn. 21 Cdo 1811/2000

Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 23. 5. 2001, sp. zn. 21 Cdo 1912/2000

Usnesení Federální antimonopolní služby Ruské federace ze dne 4.10.2010 № Ф09-8123/10-С4 č.j. № А60-42052/2009-С11

Literatura

Zelepukina, E. Formirovanie Ekonomičeskikh ponatij při izučenii geografii mirovogo hozajstva. Moskva : Grada. 2010

Shershenevich, G. Konkursnoe pravo. 2. vydání. Kazaň: Tipografija Imp. Unta, 1898

Shershenevich, G. Učenie o nesostojatelnosti. Kazaň: Tipografija Universiteta, 1890

Zarudny, S. Torgovoe ulozhenie italianskogo korolevstva i russkie torgovye zakony. Sankt-Peterburg: Tipografija Vtorogo Otdelenija Kancelarii Ee Veličestva, 1870

ŠTAJGR, F. Konkursní právo. Praha: Nakladatelství Všeherd. 1947

Kozák, J. Insolvenční právo aneb Osobní bankroty začínají. 1. vydání. Brno: Rašínova vysoká škola s.r.o., 2008

Schelle, K.; Tauchen J. Civilní kodexy. 2 díl. Procesní předpisy. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2010

Bělohávek, A. Evropské a mezinárodní insolvenční právo. Komentář. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007

Dernburg, G. Pandekty. Obyzatelstvennoe pravo. Pervod s nemeckogo. 3. vydání. Moskva: Universtitetskaja tipografija, 1911

Šeršeněvič, G. Konkursnyj process. Moskva: Izdatelstvo br. Bašmakovyč.1912

Golmsten, A. Učenie o prave kreditora oprovergat uridičeskie akti, soveršennie dolžnikom v ego ušerb, v sovremennoj uridičeskoj literature. Sankt-Peterburg: Tipografija M.M. Stasuleviča. 1897

Richter, T. Insolvenční právo. 1. vyd. Praha: ASPI, Wolters kluwer, 2008

Kotoučová, J. a kol. Zákon o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon). Komentář, 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010

Zelenka, J. a kol. Insolvenční zákon s komentářem, důvodovou zprávou a nařízením Rady ES 1346/2000. Praha: Linde Praha a.s., 2007

Maršíková, J. a kol. Insolvenční zákon s poznámkami, judikaturou, nařízením Rady ES 1346/2000 a prováděcími předpisy. Praha: Leges, 2011

Kozák, J. Insolvenční zákon a předpisy související ; Nařízení Rady (ES) o úpadkovém řízení. Komentář. 1.vydání. Praha: ASPI. 2008

Časopisecká literatura

Věstník Nejvyššího Arbitrážního soudu Ruské federace, 2011, № 4

Kurbatov, A. Zákon RF o nesostoyatelnosti. Khozyaystvo i pravo: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1994. № 5

Lebedev, P. O likvidacii gosudarstvennykh predpriyatij vsledstvie ih neplatezhеспособности. ESU. № 49, 1924

Lomidze, O. Problemy zashchity prava kreditorov po edezhnomu obyazatelstvu organizacii-dolzhnika. Khozyaystvo i pravo: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 2001. № 3

Prochorskij, S. Paulianov isk kak osnovnoy sposob zascity prav trebovaniya konkursnykh kreditorov. Urist: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1999. № 1

Dubinič, A. Nedejstvitelnost sdelok dolžnika v zakonodatelstve o bankrotstve. Khozyaystvo i pravo: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1999. № 5

Karnickij, I. O prave kreditora oprovergat sdelki, soveršennie dolžnikom s tretʹjimi licami. Žurnal graždanskogo i ugolovnogo prava. 1882. № 6

Vitranskij, V. Kogda sporat dolžniki i kreditori. Zákon: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1993. № 3

Těljukina, M. Problema oprovezheniya sdelok dolzhnika, nahodyaschegosja v processe proizvodstva dela o nesostoyatelnosti(teoreticheskoy i prakticheskoy). Juridičeskij mir: ežemesačnij uridičeskij žurnal. 1998. № 6

Svit, U. Nedejstviteľnost sdelok dolžnika při bankrotstve. Zákon: ežemesačnij uridičeskij žurnal.2002. № 1

Vitranskij, V. Novoe v pravovom regulirovanii nesostojatelnosti. Khozyaystvo i pravo: ežemesačnij uridičeskij žurnal.2003. № 1

Intertnetové zdroje

Nový, Z. Nařízení o insolventci. Studijní materiály Katedry mezinárodního a evropského práva právnické fakulty. Online přístupné z: <http://is.muni.cz/do/1499/el/estud/praf/js09/mps/web/pages/12.html>

Prudilová Koníčková Z. Neúčinnost právního úkonu dle insolvenčního zákona. Právnické fórum. Online přístupné z: <http://www.pravnickeforum.cz/z-pravni-praxe/detail/articleid-453-neucinost-pravniho-ukonu-dle-insolvencniho-zakona/>

Resume

Данная дипломная работа на тему „Недействительность юридических действий в процедуре банкротства со стороны правового регулирования в Российской Федерации и Чешской Республики“ ставит перед собой, прежде всего за цель, познакомить чешскую общественность с правовым регулированием признания недействительности сделок должника на основании российского законодательства о банкротстве. Также в работе изучается процедура оспаривания сделок должника с точки зрения чешского законодательства. Кроме того автор сравнивает регулирование данной проблематики в указанных государствах, а также анализирует достоинства и недостатки каждого правового порядка.

В представленной работе делается упор на истории развития института банкротства, в том числе конкурсного оспаривания сделок, основаниях и порядке признания сделок недействительными в процессе о несостоятельности (банкротстве) должника и последствиях признания сделок недействительными. Целью данной работы является анализ теоретических положений и судебной практики с выявлением особенностей признания сделок недействительными именно в процессе банкротства. При этом, делается упор на недавние изменения, внесенные в российский Закон о банкротстве в части оспаривания сделок должника.

Институт несостоятельности (банкротства) является одним из основных элементов механизма правового регулирования рыночных отношений, который, прежде всего, направлен на очищение экономики от неконкурентноспособных предприятий. Данный институт, гарантируя экономические интересы кредиторов, а также государства как общего регулятора рынка, охраняет экономическую систему страны от возможных негативных действий участников экономического оборота, которые могут проявляться, в том числе и в неисполнении ими принятых на себя обязательств. Эффективная система борьбы с недобросовестными действиями участников процедур банкротства является одним из важнейших факторов экономического роста. Поэтому тема оспаривания сделок должника является такой актуальной на сегодняшний день.